

מהדורת ביקורת בלתי מוגה

פרק א'	2.....
פרק ב'	5.....
פרק ג'	9.....
פרק ד'	12.....
פרק ה'	16.....
פרק ו'	17.....
פרק ז'	18.....
פרק ח'	24.....
פרק ט'	28.....
פרק י'	31.....
פרק יא'	36.....
פרק יב'	38.....

ר' נתן:

שונה ספר קהלת. בכל ספרים כתובה רק האמת. כך וכך יש להאמין ולעשות ולקיים. או זו עיצה ופרקי שירה והלל, וסיפור דברי הימים השייכים לכלל ישראל, ודברי מוסר ותוכחה, ועוד, אך כאן בא שלמה-קהלת, לחקור מה היא התכלית הנרצית, דרך טבע העולם והברואים, היכן ימצאו את תכליתם ותבוא להם שלווה ומנוחה, ולכן יתדמה שיאמר דעות הכוזבות, ולא אמרם אלא לסתורם, וזהו ביקשו לגנוז ספר קהלת, מפני שהיא חכמתו של שלמה, ולא שמע דעות כאלו [אפי' כדי לסתור] מפי עליון, אך המסקנה היא שגם קהלת נאמר ברוח הקדש, [ומטמא את הידיים].

פרק א'

א פסוק זה ילמד שלשלמה היו תכונות טובות כדי לברר את תכלית החיים, כאשר תראה מפורש במפרשים.

דברי קהלת- שהקהיל אצלו כל החכמות והדיעות על מנת לבחון אותן, ולבוררן זו מזו וזו כנגד זו.

בן דוד - שהונחל מאביו דרכי חכמה אמיתית, בדרך שינחיל אב לבנו דברי אמת נכונים ומועילים.

מלך - אשר בידו לקבוץ חכמים רבים וחוכמות שונות, בכח השלטון אשר בידו, ובכספו וזהבו ולשלם שכרם.

בירושלם - עיר זו מהוה את מרכז החכמה, ועוד נקבצו אליה רוב חכימאי דיהודאי. וכל זה מודיענו, כח גדול אשר בקהלת, לעוזרו בכירור הדברים, וכח הצירוף והליבון ואמיתות החקירה אשר לו.

ב וכאן הקדים מראש אחרית דבר, שכל תכלית תחת השמש היא חולפת, והנה ראוי לכל בר דעת, שיבין, שכל דבר חולף, לא יתכל שעל זה ישים מגמתו כל ימי חייו, ובזה ישקיע כוחו.

הבל - הוא כהבל הסיר, שנמוג ונעלם! או כהבל כירה- רגע ואינו, ומצד החכמה, בזה יעמול האדם? אין זה ראוי, שכל מעשהו ועמלו יתפוגג.

וחזר קהלת וההביל כל עניני העולם, כפל אחר כפל, לחזק את משמעות דבריו.

הבלים - מורה כפילות המילה והחזרה עליה את המשמעות הבלתי הופכית, ועל אשר טעו בה רבים הוצרכה לחיזוק ושלא יחלק אדם, וימאר שהוא הבל, אך זה עיקר ויסוד, -כדברי המדרש- כנגד שבע עולמות שרואה בחייו, דהיינו כל השינויים בחייו, בכלם הבל אין וחילוק.

ג מה יתרון - ראה דאין ריוח ומותר אף אם ייגע הרבה כל חייו, אם יעסוק בדברים שהם תחת השמש, כלומר עניני העולם הזה כולו שהוא תחת השמש, אם ישים אותם כמטרה בחייו, לפתח אותם ולשכלל אותם, אין לו יתרון ורוחו.

בכל עמלו - הטרחה שיגדיל וירבה, שהאדם טורח כל ימיו, וחושב שהשיג משהו, ואינו נכון, שבכך שמעמיד קיומו וקיום ביתו, הרי הם חולפים, ושום חידוש לא יצר.

תחת השמש - השמש, הדבר הכי עליון וגבוה, שעוד יהנו בו - ממנו, בני אדם, ורוצה לומר, בכל חללו של עולם- [היא המציאות שלפנינו]

ד דור הולך - הנה תראה שהניבראים כולם מתחלפים כל הזמן ואין להם קיום, א"כ גם השכלול שאתה תשכלל לא יוסיף, שגם הוא יחלוף ויעלם כהבל הסיר.

[וגם אם ימצא דבר שיאפשר לאנושות חיים קלים יותר, או שכלול תאוה נוספת (שמצא עוד סוג טעם או ריח או נגינה חדש), הרי האנושות לא תרגיש את הרוח, אלא תמשיך לחפש עוד ועוד וא"כ מה הועיל בהמצאתו]. האישים ושאר הצורות אשר על פני הארץ הם מתחלפות מזמן לזמן, ויש בהן שינוי, וכל מציאותן זמנית ואין לטרוח בהם שכן ישתנו מהרה.

והארץ לעולם עומדת - ויש דברים שאכן אינם חולפים, אך אינם ניתנים לשינוי, כמו הארץ, לא ניתן לשכלל את הארץ בעצם, נמצא שכלולו חולף, והדברים שאינם חולפים לא ניתנים לשינוי. חוק הארץ לא ניתן לשינוי, לא ישתנה טבעה, לא יוכל אדם לשנותו ולא יחשוב אדם, עלי עומד העולם, ומעשי מקיימים הנהגתו. גם קודמיו כך חשבו, חלפו והעולם עומד. נמצא מה שיחדש האדם בפעולות, יכלה הדרך כל

הנבראים, ואין זה יכל להיות לאדם תכלית, שלא חידש דבר אמיתי וקיים, ואין ערך מצד החכמה אלא אם יחדש דבר מועיל וקיים נצחי, שאחרת הוא הבל, כלה.

ה וזרה השמש - כמו שהארץ לא ניתנת לשינוי, כך גם השמש מהלכה קבוע. גם השמש היא מיסודות הבריאה הנצחיים, אך גם היא לא תקבל שינוי.

ו הולך אל דרום - יש לפרשו אל מהלכה של שמש, וחוזר לפסוק שקדמו. עוד יש דרך, על הרוח, שתנאיו כשמש ובארץ, וכאן הזכיר "הולך אל דרום" בעבור רוח צפונית, המנשבת עם כל רוחות והרוח גם מהלכה קבוע, מונוטוני.
סובב הולך הרוח - זה מחלק הרוח ולא על השמש נסוב.

ז כל הנחלים - גם המים מהלכם קבוע.
והים איננו מלא - שחוזרים המים מן הים לעבים, ומוריקים מימם לנהרות וחוזר.
הם שבים ללכת - הצטרפו המים לארץ רוח ושמש, גם הם מיסודות העולם לא יקבלו שינוי.
[נמצאו כאן ד' יסודות, ארץ-עפר, שמש-אש, רוח, ים-מים. הם לא ישתנו, וכל נבראים מהם ישתנו].

ח א"כ אין טעם בכל הדברים.
כל הדברים כלל בכאן הנזכרים בפסוק ג', "בכל עמלו", הם מעשי האדם, והכתובים מפסוק ד' עד ז', יסודות העולם.
יגעים - והם כיגעים ועייפים שאין בהם חידוש. ושוב ושוב חוזרים על עצמם, והחידושים אינם ברי קימא, ולא יתנו טעם לחיי איש בר דעת.
עייפים, מעייפים את האדם לא יכל ליצר במ דבר בעל ערך, היסודות מצד שאין בהם חידוש כלל
לא יוכל איש לדבר - ולכן לא ימצא האדם בהם את סיפוקו, כמו בחוש הדיבור, השמיעה והראיה, שכן ישעממו אותו ולא ימלאו את החסר.
כוונתו לא ישבע חוש הדיבור, מעמל האדם לחדש דבר, מחמת שהוא חולף ואינו דבר מתקיים נצחי.
לא תשבע... לא תמלא - כנזכר לגבי הדיבור, לא ימצאו חושיו נחת. וזה שראה פלאי הטבע, אין מצד החכמה הנאה בהם.

ט מה שיהיה - כלומר ד' היסודות הקיימים
הוא שיהיה - הם שיהיו ולא ישתנו תמיד.
ומה שנעשה - כלומר השכלולים והחידושים. מתייחס לעמלו של אדם
הוא שיעשה - כיון שיחלוף חידושו וימשיכו אנשים לחפשו ולבנותו, וכן שכלול התאוות והנוחיות ימשיכו לחפש עוד שכלול נוסף. שהראשון חיפש למלא תאוותיו כך ישוב האחרון כראשון ללא שינוי. נמצא ש-
אין כל חדש תחת השמש שהוא קיים ויכל להוות סיפוק לנפש האדם המשתוקקת ליצור באמת דבר קיים ויציב ומועיל. אין חידוש מתקיים, לכן השני עושה מעשה ראשון שכבר עמל בו.

י יש דבר - בעיקרו מתייחס לדעות אנשים, שיאמרו הנה המצאנו קומוניזם והוא יביא אושר לעולם. וזה דבר

חדש שלא היה אף פעם, וכאן תכלית האושר הנצחי, ידעו ש-
ראה זה חדש- יעלה ברעיונו, תקנה נצחית אל אושר המין האנושי, כגון רעיון הקומניזם או דמקרטיוזם, וזה יקום לעולם, יאמר לו באופן פרטי מה תביא כסף שוה לאנשים, גם זה הבל. ובאופן כללי אל כל בעלי רעיונות כאלו, כבר ניסו פעמים רבות, ושבנו וחזרו לנקודת המוצא, כבר היה לעולמים.
כבר היה לעולמים ואף אם לא בדיוק באופן הזה. הרי דומה לו, ותמיד חשב האדם כמוכם, שכאן טמון האושר, והגלגל חזר על עצמו. ואם תשאל הרי לא ענוהו?-

יא אין זכרון- התשובה שהכל נשכח, וגם ההמצאה שלך תשכח במשך הזמן, והאחרונים יחשבו על דבר דומה שהם הם הראשונים שהמציאוהו. ונראה בפשט הכתוב אם יאמר אדם, דור חולף, אך הזכרון ישאר, ונמצא דבר זה נצחי, אין זיכרון לראשונים, אין אידיאל שעמד במצוקי העיתים, וכל התיאוריות נגוזו, [וכי תשאל, הלא ההמצאות כהחשמל, אין אלה, אלא לתועלת האדם, והאדם עצמו אין לו תכלית?].
כל זה שהאמור עד כאן, זוהי הקדמה כוללת, מגיד מראשית אחרית, ידע האדם שתחת השמש אין תכלית שתביא את האדם על סיפוקו, שהאדם בטבעו שואף ליצור, ויצירת אמת היא רק כזו שקיימת תמיד וגם מביאה תועלת, וללא זה ירגיש שלא השלים, שכל ארמון שבנה, נהרס, ולא הביא תועלת אמיתית או אחד מן השנים. ועתה יבוא לחקור על הדברים, וכל חקירת שלמה, לא באה כאן מצד הכתובים והתורה, אלא מצד הבנת העולם, וחקירה על דרכיו.

יב אני קהלת- חוזר לפרט האפשרויות שהיו ביד קהלת לחקור בתכלית העולם ביתר הרחבה, שכן כעת בא לחקור.
מלך על ישראל- עם חכם ונבון.

יג ולתור בחכמה- בדרכי החכמה, לפי ההשכלה האמיתית. הפשט בדרכי החכמה יחקור על כל אשר נעשה תחת השמים. [אך לא יסבול הדקדוק בחכמה אלא בחכמה, לכן יש להוסיף שיש ענין חכמתי שירצה לרכוש, ויהיה לו, בהבנת כל אשר נעשה תחת השמים?].

על כל אשר נעשה תחת השמים- ולעיל הזכיר תחת השמש, וההבדל, תחת השמש יאמר על הענינים הגשמיים בעצם, שהתכלית בהם השגת הגשמיות, ותחת שמים יכלול גם, שיש אפשרות להנות מהטבע כשמש לרוחניות, יאכל כדי לעבוד את בוראו וכו'

הוא ענין רע- סתם החיים הם מטים לצד הרע [טוב לאדם שלא נברא משנברא- סתם אדם שחי לא יגיע לטוב]. שע"י שירדפו חריו יגיעו לענות בו- שיתענו ממנו, יביא להם יסורים, ולא יתכן שזה מה שנתן ה' לכן יש לחקור על הדבר.

נתן האלוקים לבני האדם לענות בו- להתעניין בו להתעסק בו, שאחרת לא תהיה כאן עבודה, ומה יהיה עם השכר שה' רוצה לתת, לכן נתן להם ענין רע להתעסק בו. ויש כאן 2 חלקים, א. הוא ענין רע- שלא יהיה אחד שירבה לו העולם טובה כל חייו, כמו שכתב רמח"ל בהקדמה למסילת ישרים, ב. נתן אלוקים- הסיבה שעשה כך הבורא, כדי שיתעסקו בו בני אדם וינתן מקום לבחירה.

יד הבל דבר בלתי מתקיים.

ורעות רוח- שבר רוח שברון רוח. מלבד שהם חולפים, הם גם נותנים צער, שכן יש צער לאדם שעמל חינם, ורואה כל עמלו פורח ונעלם, או כשמבין שלא השיג כלום בעמלו.

נמצא שאמר מה מביא אל החקירה, שבמושכל ראשון נראה שה' ברא העולם ליסר בו האדם, וכיצד יתכן?

טו מעות - כנגד שברון רוח, שהוא כאב וקלקול, לא יוכל לתקון אין לזה תקנה, אין צד שלא יהיה בו שברון רוח.

לא יוכל לתקון - אין סיכוי למצוא שם רפואה למכה.

וחסרון - הוא הבל, דבר חסר, שמיד נמוג ואיננו.

לא יכל להמנות - מנין הוא ענין השלמה. וגם כאן הכונה שאין אפשרות למצוא תכלית בזה.

וזה הקדמה שבה מסכם מראשית אחרית, את מסקנתו שראה על העולם.

טז אני-ואולי אני אמצא את הדרך החדשה, שהרי הוספתי על כל אשר היה לפני.

הנה הגדלתי והוספתי חכמה - חכמה היא הדבר שבו יתייחד קהלת ביותר. ולכן בחר להתחיל את חקירתו מההנאות הקיימות בעולם מצד החכמה.

ולבי ראה הרבה חכמה ודעת - נתונים רבים כדי שתהיה האפשרות לחקור.

יז הדבר הראשון שחוקר הוא התענוג השכלי, להבחין בין טוב לרע, כיוון שעסק תמיד בחכמה.

לדעת חכמה - לדעת מה היא החכמה להבחין, מה שייך לדרך הנכונה, מה הם הדברים הנכונים בעולם, שהם ערכים אמיתיים ונכונים, ולא שייכים

לדעת הוללות ושכלות - שהם דברים שייכים להבל. לדעת מה הרע הטפשי.

וכאן הנקודה לא ההתנהגות הטובה, אלא התענוג שהאדם מרגיש בהשתעשעו בחכמה, כשהוא מגיע להבחנה אמיתית, מתמלא בהנאה, ובזה עוסקים חכמי אומות העולם באונברסיטאות. אך הם רק מבינים את האמת ומזניחים לגמרי את הגוף ומזלזלים בו, ועוסקים רק במושכלות.

ידעתי שגם זה הוא רעיון רוח - מלשון שבר, "תרעם השבט ברזל", ומדוע?

יח כי ברב חכמה - כשיגדיל להחכים, יראה שהשכל הוא העיקר, ולגוף לא ראוי להתייחס, כן לא יגדור אותו ולא ימשול בו, אז יבערו בו תאוות הגוף, וילך אחריהן. האדם שמבין את הערכים ומזניח את גופו, אין הגוף מתנהג אחר השכל, אלא הוא מושך לצד ההנאות החומריות שנמשך אליהן ללא הבחנה, וללא עבודה על הגוף שלב אחר שלב לנתק אותו מן החומר, לא ילך אחר הבנת השכל, ודבר זה גורם למשכיל הנ"ל שבר רוח, שנשברת רוחו כשרואה שלא מצליח לשלוט על הגוף.

רב כעס - יכעס על עצמו, שהרי מבין שאסור ללכת אל התאוות ולא יכל להתגבר.

ויסיף דעת יוסיף מכאוב. כענין הנ"ל שהסברנו, וזה שובר אותו וממרר את חייו. ולזה התכוון רש"י שהביא את מעשה שלמה שחשב שגופו לא יחטא כיון שהוא חכם, ולא צריך לגדור את הגוף ומביא לחטאו.

פרק ב'

א אמרתי אני בליבי לכה נא אנסכה בשמחה - פירוש א', לשון שפיכה, וכוונתו לשפיכת יין, והיין הוא סמל התענוג, ורצה לומר, הנאה ללא מיצרים, כל אשר יתאב לו, יתן לגופו.

פירוש ב', אנסכה- לשון אנסה נסיון, ינסה את השמחה כשלעצמה, מה שישאל לבו יתן לו לפי אותה שעה.
וראה בטוב- פירוש א'-ירגיש כל טוב שיחפץ. פירוש ב'- יראה ויבדוק את הטוב, כשלעצמו ללא שכל כלל, רק הנאות.
וזהו דבר מובן, שאחרי שייחד ענינו על המושכלות בלבד, וכל כך השקיע בהן, ונשבר מעבודתו זו, הולך ללא שכל כלל, ושובר כל גדרות השכל, ומה שמתחשק לו עושה.
בנוסח אחרת- שלמה, אחרי ראותו בתענוג השכלי הנ"ל הסוף פרק א', שאין בו גוף כלל, הבל, ניסה הגוף לבד ללא שכל כלל.
והנה גם הוא הבל- מהר מאד נמאס כזו התנהגות, בעיקר מכיוון שהגוף לא יכל להכיל כל מה שהנפש מתאוה, כגון אם יאכל הרבה יבואו לו מכאובים.

ב לשחוק – הצחוק הוא שייך להסרת הגבולות והגדירות, דוקא דבר מהופך וקיצוני הוא מצחיק. והאנשים המסירים הגבולות הם בעלי הצחוק, שמחפשים לצחוק [וזה מה שנשאר להם כהבדלות מן הבהמות כפירוש הגר"א לישעיה].
אמרתי מהולל-מעורב, מעורב בו עצב וכאב, שהצחוק הרב מוציא את האדם ממקומו וגדרו וזה גורם לו שבר, וזה יכל לומר כל אדם מנסיון חייו.
ולשמחה מה זו עושה- איזה פרי יצא מהתנהגות זו של "אנסכה בשמחה". כזה סוג של הנאה, נמאס מהרה, שבטל הטעם ממנו, בהיותו בלתי מסודר וכמו שיבואר לקמן.
מחקרים מוכיחים שהגורם לצחוק הוא שבירת מוסכמות או התנהגות\אמירה קיצונית מאד, וא"כ מתאים לאדם שעוסק בשבירת הגדרות לעסוק בצחוק.

ג. למשוך ביין את בשרי- יין הוא סמל התענוגות, כמו שכותב הגאון בשיר השרים, א"כ קהלת שוב בדק את התענוגים, אך-
ולבי נוהג בחכמה- שמשמש בחכמה לאחוז בסכלות, לפתח אותה ולסדרה. לא בצורה בלתי מבוקרת, אלא השכל שימש את המטרה, כיצד יוכל להנות וכמה לפתח ולהרחיב ההנאות. ומתוך כך
יאחו בשכלות- סכלות- קרא כאן להנאות זה העולם סכלות (בשאיין להם תועלת). וזה כי הדמיון וסידור ההנאות הם הם עיקר טעמן.
עד אשר אראה- הצורה שיותר מהנה.

ד-ו הגדלתי מעשי- כדלעיל, שפעל בחכמה להגדיל ולפתח ההנאה. דברים התלויים במעשי האדם, כגון בנית בתים ונטיעת כרמים וכו'

ז-קניתי- ענינים התלויים בקנין כגון עבדים ושפחות ומקנה בקר וצאן.

ח- כנסתי- חפצים השייכים באסיפה, שאוספים עוד מהם, עד שמתהווה אוצר המלוכה.
וכל אלו באים מצד תאות ה"חמדה", שבני האדם חומדים שיהא להם כאלו דברים, ומרגיש בעליהם שהוא חשוב בעולם, שאצלו נאספו כל אלו.
לא הזכיר קנית קרקעות, כיון שאינם מעלה אלא כשבונים בהם בתים ונוטעים כרמים, וא"כ נכללו בפסוק ד'.

ח עשיתי לי שרים ושרות- כאן מתייחס לדברים מצד התאוה, ועשה לו כל מיני הנאות
שרים ושרות- תזמורת או מקהלה.

שדה ושדות - מרכבה מרכזית, בה נוסע המלך ברוב טכס, ומרכבות קטנות לכל אחת מיועד תפקיד קטן.

ט אף חכמתי עמדה לי - כפי שהסברנו לעיל, איך השתמש בחכמה.

י כי לבי שמח מכל עמלי - שמחה הגדולה היא, לא מכל תענוג פרטי, אלא שראה פרי מעמלו, שכעת יושב באושר, שיש לו הרבה הנאה מכל דבר. וזה שמסיים, "וזה היה חלקי מכל עמלי".
תכונה היא באדם, אשר עמל עליו ישמח בו ביותר, ויהנה כפליים.

יא ופניתי אני - מלשון התבוננות שכלית

והנה הכל הבל - ראיתי שיחלוף, שבימי הזיקנה, אפילו קודם המות, לא יתכל להנות מכל זה כל עמלו שייך שיחלוף כלא היה. שכן כשיזקין כבר לא יהנה כל כך, וכמאמר "ברזילי הגלעדי" - "בן שמונים שנה אנכי היום, האדע בין טוב לרע, אם יטעם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה, אם אשמע עוד בקול שרים ושרות" ורק ישאר לו זכרון התענוגים, ויכאב לו שלא יכל להנות מהם,
ורעות רוח - ועוד שכל עמלו רואה שמתנפץ כיון שלא יכל להנות ממנו וזו היתה תכליתו.

יב חקר נסיון חדש לא מצד ההנאה המושכלת

לראות חכמה והללות וסכלות - זו הבחנה שבע ימים, שטבעו לראות כיצד מתנהגים טוב, מה היא דרך חכמה וטובה כהנהגת דרך ארץ להתהלך עמה בין בני האדם, בטוב ונועם ולא יזיק לאף אחד, ומהי דרך סכלות ורוע לב, ומדוע יחקור על זאת? -

כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו אחר שהמלך ניסה את כל סוגי התאוות אין לחפש יותר, שחזקה עליו שניסה כל אפשרות, שכן הוא בעל אפשרות יותר מכל אדם.

ל"א - שמחפש אחרי הדרך שרצה בורא העולם שילכו בה, שהקדמונים כולם האמינו שיש בורא וטעו שצריך אמצעי, או ברא אולם ועזבו - עפ"ל - , ואם לא יתנהג בהנהגת המלך, ודאי יסבול, כי מה האדם שיבוא וכו'

יג-יד וראיתי אני שיש יתרון - זו הפעם הראשונה, שנמצא יתרון ורוח אם מתנהג בטוב זהו רוח אמיתי ולכן לא אומר כלל בענין זה "רעות רוח", רק ש -

מקרה אחד יקרה את כולם - ומכח ההבחנה זו, מה יתרון אמיתי ונצחי יש, הרי כולם לעפר ישובו וא"כ גם זה הבל.

טו ולמה חכמתי אני אז יותר - ואז, למה חכמתי אני יותר.

שגם זה הבל - ולא הוסיף כאן ענין הצער (רעות רוח), כיון שבאמת יש תועלת גדול מהתנהגות בדרך ארץ, אלא שאל, הרי זה הבל וכדלקמן.

טז כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם - סרסוהו ופרש, אין זכרון לחכם לעולם, וכן אין זכרון לכסיל לעולם. ואם היה זכרון לכסיל, מרויח החכם, שאין זכרונו לקללה, אך אם גם הכסיל נשכח, מה יתרון לחכם! ואם תשאל, הנה אפלטון [פילוסוף יווני] שעסק בעיקר באבחנת ההנהגות הנכונות, יש לו זכרון עד ימינו. זה אומנם נכון, אך כל העוסקים אין להם זיכרון, רק הראשון שבהם, שהוא המציא את השיטה הזו.
ואיך ימות החכם עם הכסיל - בלשון תימה, כיצד זה שהחכם ועלה במעלות החכמה, יהא חלקו כחלק הכסיל.

יז ושנאתי את החיים - אם כל מה שיכול האדם לעשות אין בו יתרון, ואין נפשו שוקטה ורגועה, מה לו

חפץ בחיים כאלו, ככל שיעשה יצטער יותר. וביותר אם הגיע לידיעה מהי דרך החכמה הטובה לבני אדם, ולה אין יתרון, ישנא את החיים האלו. שאין בהם תקוה, וזהו-
כי רע עלי המעשה- כל מה שנעשה רע בעיני, שהכל הבל ומביא כאב.

יה ושנאתי אני את כל עמלי- בידיעת דרכי החכם המתנהג בטוב, וגם כל אשר צבר בחייו.

יט ומי יודע החכם יהיה או סכל- רחבעם בן שלמה שאמר, אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים, ובזה נגרמה חלוקת עם ישראל, ונמצא שבא סכל, והשתמש בחכמת אביו, והרס בכך את הממלכה שתיקן ואיזן אביו, וכן בכל אשר צבר שמא יבוא ויגרום הרס.

כ וסבותי אני ליאש- חלק גדול מהכח שבו אדם פועל, כאשר חושב בליבו רעיון לשפר העולם, וכעת בונה אותו, בזמן הפעולה כולו חיים, [כמו שרואים במהפכות מדיניות] וכאשר מבין שאין תועלת בכל מעשיו, נופל ביאוש והריהו כמת, וזה שקרה כאן אחרי שבחן כדלעיל.

על כל העמל- עצם העמל, שאדם עובד קשה ומרגיש שפועל דבר חשוב ונכבד, ועמל זה מיסב לו הנאה וסיפוק.

כא ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו- וא"כ לא מכח העמל דווקא מגיעים ההישגים, ואיך יטעם עוד סיפוק בעמל ריק שכזה.

ורעה רבה- כמו רעיון וריעות- שזה ענין צער, וזה צער רב.

כב- כג כי גם כאשר עמל- הרי הצטער הרבה, לא ישן טוב וכל ימיו מכאובים שמקדים שהנאות רבות להשיג מטרתו, וזו סיבה עוד לגרום לו הרבה צער.

כד כאן מביא שלמה את המסקנה! כיצד יכל האדם ליהנות מן העולם

אין טוב באדם- חסרה כאן המילה "אלא", אין טוב באדם אלא-

שיאכל ושתה- כדי סיפוקו ובמדה הנכונה בלי לרדוף אחרי מה שאין לו, אין כאן הנאות מיוחדות, רק צרכים פשוטים של האדם, ואם יסתפק בזה ו-

והראה את נפשו טוב בעמלו- יתן לנפשו את צרכיה ב"עמלו" שיעבוד להרוויח את הלחם לצרכיו, וזה נותן שמחה לעמל. באופן הזה תהיה האפשרות היחידה להנות מהעולם בשלמות ללא צער כלל, ובעצם זהו השמח בחלקו, השמח בחלקו הוא ה"עשיר" הוא הדוגמא להנאת העולם [עשירות],

גם זה ראיתי אני כי מיד האלוקים היא- מעלה זו של השמח בחלקו, היא מתנת ה', שכן נפשו של האדם לא נחה ומשתוקקת לעוד, ורק אם ה' מסייע בידיו יכל נגד כח המשיכה הזו שבלי הקב"ה עוזרו, אין יכל לו, ויפול בפיתויי היצר. וכאן רמז שלמה, שההנאה המושלמת מהעולם, באה רק עם קשר לבורא העולם.

כה כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני- הרי זו שטות לרדוף אחרי יותר ממה שצריך, הרי טורח לאחריים, וכר"ל שכשנפטר נצטער על שנשאר לו ריק, שמותיר לאחריים חילו.

כו נתן חכמה- להבין שאין מה לעמול, אלא ישמח בחלקו,

נתן ענין - שיתעסק בזה ולא ישים על ליבו האמת,
לתת לטוב - וזה כדי לשרת את הטוב, ואף שמשרת את הטוב -
זה הבל ורעות רוח - כיון שאין כוונתו לכך, לא יקבל שכרו ויגע לריק.

פרק ג'

א תיאור מהלך המחשבה של השמח בחלקו ביארנו שהאפשרות לשמוח בחלקו מתממשת רק בקשר עם ה', ונוסיף ביאור: כאשר יודע האדם, ידיעה ברורה, שהכל מאת ה', ברור לו שהמגיע אליו מגיע ברצון הבורא ואין תועלת אם ירדוף אחר הממון וכד', ואין עצב במה שלא השיג, שגם זהו רצון המשביע לכל חי רצון. לכן חושב כל דבר בעתו המתוכנן מלמעלה.

לכל זמן - "זמן" הוא המודד, כמה תמשך פעולה כזו או אחרת, והכל נמדד לפי ה"זמן" וזהו שנאמר **לכל זמן**.
ועת לכל חפץ - הוא השיעור הקיים לענין מסוים, כגון 9 ירחי לידה, ההריון הוא הנושא ועת ההריון הוא 9 חודשים, לכן אמר "עת לכל חפץ" חפץ הוא דבר קיים מוגדר, ארון הוא חפץ וזמן קיומו כך וכך שנים, לזה נקרא "עת".

ידיעה זו משמשת לבוטח בה', שיודע שקבוע העת, ואם כן אין טעם לדאגה או לרדיפה.
העיתים יבוארו לקמן - סדרם ועניינם.

ט מה יתרון העושה - כיון שהכל בעיתו, מה לו לעשות וליצור, הרי אין בכחו לשנות המציאות, וכך יחשוב הבוטח בה', מה יהיה מותר אם יטרח, הרי הכל קבוע ומאת ה'.

י ראיתי את הענין - כלל מעשה הבריאה שבו מתעסק האם עיין לעיל פרק א' פס' י"ג, אך כאן מדבר מנקודת הראות של בעל הבטחון [השמח בחלקו].
לענות בו - לעסוק בו.

יא את הכל עשה יפה בעתו - ממילא אחר האמור בפסוק י', הכל יפה ובעתו, ומותאם כל ענין לצורך כלל הבריאה ואין מה להוסיף איזה דבר.

וכאן המקום להוסיף, שהרי נפש האדם משתוקקת לייצר ולבנות בניינים גדולים ויציבים, והשמח בחלקו, שהוא בוטח בה', מפנה את הכוחות האלו ליצירת עולמות ע"י מעשה המצוות, ומסתייע באפשרויות שנותן לו העולם, לעבוד את עבודתו, וכעת רואה, כל שינוי שנותן הבורא, נותן אפשרות חדשה, והנה: "את הכל עשה יפה בעיתו", ותקופת השנה שמתאימה לשלושת הרגלים היא דוגמא טובה לכך.

גם את העולם נתן בליבם - יתר על כן, נתן ה' בלב הבוטחים בו. מתנה-נתן, כי מתת האלוקים היא, ומה המתנה? את העולם! שתהיה להם האפשרות להנות מהעולם.

כאן בא חידוש גדול, אנשים שמשתייכים לקבוצת ה"שמחים בחלקם" - הם הנהנים מן העולם, הנאה גשמית, והם היחידים שיכלים להנות ממנו הנאה מלאה, וזהו העולם שנתן מתנה להם, "מתת אלקים היא", "מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלקים מראש ועד סוף" - אפילו אם לא ידע מה יהיה התכלית הסופית אשר מעשיו יביאו, יהיה שקט, ויסתפק בכך, [להוציא את כל האמורים לעיל, שכל חפצם שיראו תכלית אמת ממעשיהם], ומדוע? כיון שיודע שהכל מאת ה', והוא יסובב כל המעשים כרצונו, וכל שבאפשרותו לעשות, רק את רצון מסובב הסיבות [ויודע שבכך מביא תכלית גדולה, אף שלא יודע במדויק לאן יובילו מעשיו הטובים].

מבלי אשר לא ימצא - גם אם אינו יודע פרטי תכלית עבודתו, וגם נתן לו ה' את ההנאה השלמה טבע האדם לפתח וליצור דברים חדשים, אלא שהכל הבל, לא יכול האדם להנות מן העולם, והבוטח בה' - ישמח בחלקו, נתן לו ה' מתנה שיסתפק באשר לו, וזה יתן לו הנאה מן העולם אף שלא יודע את סופם של

הדברים, וזה רק מכיון שהוא בוטח שכל דבר הוא בעתו, ולא ניתן לשנות העולם.

יב אין טוב במ - בעולם הזה, במעשים שעושים בו

לשמוח - בחלקו.

ולעשות טוב - כאן כתב כבר בפירושו, שההשלמה של השמח בחלקו היא עשיית הטוב, דהיינו מעשה המצוות.

יג וגם כל האדם - לא בהכרח שהצדיק ישב בשלוה - ויהנה! אך האפשרות היחידה לישב בשלוה וליהנות!

היא רק שמח בחלקו ובוטח בה'. לכן גם, שאין הכרח שיקבל מתת ה' זו.

מתת אלקים היא - יש שנתן להם ה' את המתנה להנות גם מהעולם הזה.

ונמצא - האפשרות היחידה להנות מהעוה"ז - ע"י שישמח בחלקו ויעשה טוב, אך לא מוכרח שכל העושים כך יקבלו את המתנה הזו, מאידך גיסא - אין אפשרות להנות, בלי לשמוח בחלקו ולעשות טוב.

יד ידעתי כי כל אשר יעשה האלקים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע -

זהו סיכום הידיעה הברורה שיש לשמח בחלקו - הבוטח בה', ומכח זה לא פועל לשנות את המציאות בכח, אלא

עמל כדי צרכו ויש לו מנוחה, נמצאת למד, שאותו בעל בטחון, עומד לפני ה' בהכנעה שאין למעלה הימנה,

ביודעו שאין בכחו לפעול כלום והכל בא מאת ה', עומד הוא כעבד לפני רבו, ומקבל כל גזר דין, א"כ מידת

היראה ומידת הבטחון שזורות זו בזו! א"כ ידיעה נכונה, כיצד הנהגת העולם הזה, ענינה הוא יראה, א"כ מה

שעשה ב' בעולמו הוא שיראו מלפניו. והידיעה הזו, היא מביאתו אל ההבנה שאין בו כח, ונמצא מבטל עצמו

בפני בעל הכוחות כלם, וזוהי היראה, וזהו,

האלוקים עשה שיראו מלפניו - שכל המעשה, הבנתו מביאה יראה.

טו מה שהיה כבר הוא - רואים מהעבר את העובדות בהנהגת ה',

ואשר להיות כבר היה - ומה שיהיה בעתיד נשפוט גם לפי ראותנו את הנהגת ה' בעבר, ורצונו לומר, עד

זמן אברהם אבינו היה העולם **תוהו**, ולא גילה ה' את דרכו אך, מאז רואים את הנהגה, והנהגה היא

והאלוקים יבקש את נרדף - אברהם היה נרדף ובחר בו ה', "והוצאתו מאור כשדים" - יעקב, יוסף, עם

ישראל במצרים, ויציאת מצרים, היא שיא ההתגלות של ה' בעולם, ובכל אלו ראינו שה' מבקש את נרדף,

ומזה נלמד על העתיד לבוא, שעתיד ה' לגאול את עמו מכל האומות. וזוהי הנהגה מרכזית בכל סדר בעולם.

-מכאן (פסוק ט"ז) ועד ?? מובאות קושיות על העולם, לאור המסקנה האמורה אליה הגיע קוהלת-

טז ועוד ראיתי - כמו והנה ראיתי, מכאן קשה כיצד ה' "המבקש נרדף", נותן כח ביד הרשעים ועושים עול

לנרדפים.

מקום המשפט - משפט הוא עריכת הדין לפני הנידונים, ושם יבקש הנידון שיוציאו לאור את מה שחמסוהו

וגזלו, והנה

שמה הרשע - במקום זה בו מחפשים צדק, נמצא הרשע, [ואיזה מפח נפש נגרם לנידון]

מקום הצדק - מקום עריכת השופט את פסק דינו, בשעה שחושב ושוקל כיצד יפסוק הדין שלפניו, מקום כזה

צריך להיות נקי מגיעה אישית וכד'

שמה רשע - שופט זה מרשיע, מושך ליבו ברשעות להטות הדין. וזו רעה חולה, שכאן יאבד האדם את אמונו

הכללי במין האנושי, שבמרכז הצדק, מצא רשע.
א"כ איה המבקש את הנרדף, הנה אין התיחסות לעושה שעושים אותו, ועוד מדוע נתן ה' כח ושלטון ביד הרשע, הרי אין זה לפי הנהגת המבקש את נרדף

יז את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלקים - התשובה לעול שעושים, היא, שגם זה נכלל ב"לכל זמן ועת", שיבוא יום אז ישלם ה' לרשע כגמולו, ויתן לצדיק טוב בשכרו.
כי עת לכל הפץ - אף, הכלל הוא "לכל זמן ועת", דהיינו יש זמן שייעד לכך המנהיג **ועל כל המעשה שם** - שם יסוב על "לכל עת" ששם בעת ההיא ידונו את כל המעשים. ושם בעת שמיועדת לענין זה יבוא כל מעשה למשפט.
ותירץ בזה כיצד ישנם עשוקים, ונראה שאין ה' עוזרם - [ונראה להוסיף שיש גם ענין בכך שמתסרים ואכמ"ל] -

יח - כאן בא לענות על השאלה השניה, מדוע נתן ה' כח לרשע לשלוט בצדיק, ועונה **על דברת** - פירוש "דברת" - כמו "דבר אחד לדור", שהוא מנהיג ומתנשא ומתגאה, דהיינו על ענין זה שנתן לאנשים לשלוט.
לברם האלוקים - "לברם" מלשון לברור, שהם יבררו לעצמם מהי הדרך הנכונה וידעו לשפוט לפי דרך ה', ואם יבחרו ברע, ישפטו לפי רצונם, יקויים בהם **ולראות** - ומזה יראו כל באי עולם **שהם בהמה המה להם** - כש"המה להם" כשהם לעצמם שעושים לפי עצמם, רצונם ותאותם, הריהם משולים לבהמה, וזה יראו ויבררו להם הטוב.
דרך אחרת - על דברת בני האדם - כנ"ל. "לברם האלוקים" - לנסותם ולבררם מן העולם אם יכשלו "ולראות" - יראו מזה כל בני אנוש, "שהם בהמה המה להם" - שכשבחרו ברע הרי הם כבהמה..

יט כי מקרה בני האדם אף שיש להם מקרה אחר, מיוחד, ולכאורה נבדלים מבהמה **ומקרה הבהמה** - ויש סוג אחר של מקרים, שאינם דומים למקרי בני האדם, ואלו מקרי הבהמה. **ומקרה אחד להם** - [ווי יתרה יש כאן] בסופו של דבר יש מקרה ששוה גם לאדם וגם לבהמה - **כמות זה כן מות זה** **ורוח אחד לכל** - כח החיים באדם ובבהמה שווים.

כ והכל שב אל העפר - כל פעול שואף אל פעולתו.

כא ומי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה - אף על פי שספק לפנינו לאן הולכות הרוחות, פתח ב"רוח בני האדם העולה" - וזאת משום שיש הרגשה לכל אדם שיש בו שאר רוח על הבהמה, גם מצד שכלו וגם מצד התאוות, שיש לאדם תאוות הכבוד שהיא מן הרוחניים, ואין כזה לבהמה.
ורוח הבהמה היורדת - מכיון שאינו יודע אין שום יתרון.

כב ואם ישאל אותו עריץ, אני טוב לי, ומה אתה מציע לעשות, לא ליהנות כלל, אני לפחות נהנה כבהמה? - עונה שלמה

וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי הוא חלקו - הדרך הנכונה לאושר, עוד לפני הידיעה ה', היא השמח בחלקו, ולא כאותו שופט שרודף אחר תאוותיו, כיון שאז הופך לבהמה, ועוד שהכל הבל כנ"ל, שאם ישאל אותו עריץ, וכי לא אהנה בעולם, התשובה, עוד לפני הכרת ה' ועונש העוברים על רצונו וכו', שצורת ההנאה הטובה ביותר! היא לשמוח בחלקו, וזה כמבואר לעיל, וכבר ביאר לעיל שזה לא שייך אלא עם בטחון ודביקות בה'.

כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו - וזה עוד טעם למה לא לעשות רשע, אולי אחרי המות ידונו אותו על כל רעתו, ולמה יתחכם עתה לשפוט רשע? ואומר זה לעריץ הנ"ל, אולי יבוא במשפט על זה אחר מותו.

פרק ד'

א ואראה את כל העשוקים - והנה הבחנה נוספת, והיא צער האדם הנעשק, הסבל הנפשי והגופני שהוא עובר, ועל כך לא תועיל התשובה: "לכל זמן ועת", שאח"כ יהיה משפט, כיון שאין תשלום לסבל, שגם אם יקבל גמול אחרי שיסבול, כאת סובל ומצטער, שכשלוקחים מאדם מה שעמל בו זה הצער מאד גדול, וגם אם ידע שאח"כ יקבל שכר, תעמוד השאלה בעינה - מדוע כעת הוא מתיסר.

והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם - צער הוא עובדה קיימת, אין נחמה על צער, אף הגמול שאח"כ, כמו שבארנו.

ומיד עשקיהם כח - שלוקחים מהם בכח עושקים בכח, וכפל לחזק הענין. מגיע מיד הללו צער כזה ש-
ואין להם מנחם - ויש כאן כפל לחזק ולהדגיש צערם.
- ושוב חוזרת השאלה, איך והאלקים יבקש את נרדף-

ב על זה ראוי לומר

ושבח אני את המתים - שאין נחמה ויעדיף המות.

ג וטוב משניהם את אשר עדין לא היה - שגם המת, יש לנשמה קשר לגוף ומתוך זה יש לו זכרון שזוכר הצער.

ד וראיתי אני את כל עמל - טורח

ואת כל כשרון המעשה - כל השכלולים שמשקיע בהם האדם, שמזה צומח לו אח"כ צער כאשר עושקים אותו,

כי היא קנאת איש מרעהו - שכל יסוד העמל והההשקעה בעצם הם רעים, שבאים מהקנאה
גם זה הבל - שהיא השורש לגזל ולרצח, ולהוציא את האדם מן העולם,
ורעות רוח - אי אפשר להשיגה

ה הכסיל חובק את ידיו - או שהקנאה מיאשת אותו כיון שאינו מוכשר לפתח ולכן בא לבסוף
לאכול בשרו - שאין לו מה יאכל.

- וא"כ יסוד צער העשוק, נובע מכך שפעל ע"י כוחות לא טובים כמו הקנאה, ולכן אין קושיא שאח"כ יש לו צער-

ו לכן

טוב מלא כף נחת - כף אחת, כדי סיפוקו, שלא רודף אחרי הרבה, ולא עומל כ"כ, ולכן הקנאה לא תפגע בו, ואם יעשקוהו, לא יסבול כ"כ כיון שלא השקיע הרבה.

ממלא חפניים עמל ורעות רוח - מאשר לעבוד קשה עד כדי מילוי החופניים, שמסמל שפע ועושר. שהרדיפה אחרי הרבה הישגים תביאו לידי עמל גדול, ואז יבוא שברון רוחו, גם מחמת שהקנאה תוציאו מהעולם, גם אם יעשקוהו, יחרב עליו עולמו.

ז ושבתי אני ואראה הכל תחת השמש - באותו ענין שעסק קהלת לעיל, שיש כאן הבחנה של צער בעמל האדם לריק והוא שנמצאים אנשים העמלים כדי שיהיה להם "מלא חפניים" ולא מסתפקים "במלוא כף נחת".

ח אם אדם יחיה בדד, אין לו טוב, שכן כאשר נותן לשני, זה מביא לו את הסיפוק גם באוכל שלו עצמו, ואין אפשרויות לטוב בלי שיחי עם עוד אדם-

יש אחד - אדם בודד

ואין שני - אין עמו אדם נוסף, חבר או ידיד לא מעוניין בחבר וחברה,

גם בן ואח אין לו - לא מעוניין במשפחה,

ואין קץ לכל עמלו - והנו עמל ועמל, אוסף וכונס ממון,

האבסורד מודגש אצל אדם שטבעו לעשות ולפעול הרבה, שהבדידות ניכרת במקום שהיה צריך להיות עם נוספים, כחתונה ללא מוזמנים.

גם עינו לא תשבע עושר - שייך הוא לבני אדם אשר רודפים אחר הממון כתכלית בפני עצמה

וזה מדגיש עוד יותר כנ"ל, ודע שזה נובע מחמת בדידותו, שאין לו סיפוק מכספו כיון שאין לו למי לתת לכן מחפש עוד ועוד כסף.

ולמי אני עמל - כל עמלו לריק.

כאן רואים ענין עצוב, אדם המחפש את אושרו והנהו בודד, ואיך אפשר לשמוח לבד בלי לחלק השמחה עם חברים, הרי הדבר דומה לחתונה ללא משתתפים

ומחסר נפשי מטובה - שעובד קשה ולא נותן לעפעפיו תנומה אע"פ שלא יוכל להנות מכל אשר צובר, ענין שנאמר לעיל ב' כ"ג.

ט טובים השניים מן האחד - האחד זה רע, שאינו מטיב לאחר, והשניים הם טוב בעצם שמטיבים אחד לשני, וזו בעצמה הרגשה טובה של סיפוק, ועוד ששמחים ביחד, ולבד איך אפשר לשמוח,

אשר יש להם שכר טוב בעמלם - העמל שלהם מבורך בכך שיש להם למי לעמול ועם מי לשמוח.

- מכאן נלמד את הטעות היסודית "לתאוה יבקש נפרד" אדם שרוצה להנות, נפרד מחבריו כדי שיוכל להנות ללא הפרעות, ובכך מתרחק מאפשרות של שמחה והנאה, שאין הנאת אדם שלימה ללא חברים-

י עוד מעלה יש לשניים על האחד בעת צרה חלילה

כי אם יפלו האחד יקים את חברו - טבעו של אדם הוא, כאשר נתון בבור לבדו, הריהו מיואש ולא פועל להצלה כלל, אך אם יש עמו חבר, כל אחד דואג לשני, ומחפש איך לעזור לו

יא וזו מעלה שלישית.
גם אם ישכבו שנים וחם להם - לאו דווקא חימום הגופני, אלא בכל מצב, אף של שכיבה, לא שפועלים יחדיו, יותר טוב להיות בצוותא
והאחד איך יחם לו - הריהו שומם ובודד.

יב וזו מעלה רביעית
ואם יתקפו האחד - יכל השני לעזרהו, שהם שנים מול אחד,
השנים יעמדו נגדו - כנגד האויב
והחוט המשולש - אם יש גם חבר שלישי יש מעלה נוספת
לא במהרה ינתק - שאם יגרם נתק בין השניים מי יתווך ביניהם, אך עם יש עמם שלישי, הוא ישלים ביניהם, א"כ לא במהרה ינתקו זה מזה.
נמצא ארבע מעלות בחיבור השניים מבדידות היחיד -

יג טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל - ילד כנגד זקן, מסכן כנגד מלך, וחכם כנגד כסיל. לעין הפשוטה נראה, שיש עדיפות למלך בכל מקרה, שהרי הוא סוף סוף מנהיג העם, ואף אם נכשל בכמה מקומות, בכללות הוא עדיף. וכל מעשה מצדו הוא בעל כח ואפשרויות. והנה כסיל זה -
לא ידע להזהר עוד - מעשיו אינם שקולים, וכגודל כח מעשיו כך גודל טעותו, ונפוליון ע"י ג' תיבות לשגריר איטליה גרם למלחמה איומה עקובת דם, ויותר גרועה סכנתו ממעשיו הנבונים. וטוב ממנו ילד מסכן, שלמעשיו כרגע אין השפעה כמעט, הריהו נידח, אך יש בו חכמה, וזו התועלת שהוא מביא, כמבואר בפסוק הבא.

יד כי מבית הסורים יצא למלך - מאותה הפינה שם הוא מתגורר, ומעשיו חסרי השפעה היו, יצא למלוכה! ואין כאן כונה דוקא לחכם גופו, אלא, אם הנחיל מחכמתו לבניו, או שאר מקורביו, ומהם יצא אחד למלוכה, הרי הועילה חכמתו תועלת גדולה ורבה. ואין הכונה למלוכה דוקא, אלא, לתפקיד שיש בו השפעה רבה.
כי גם במלכותו נולד רש - יתכן לפרשו על דרך וגם במלכותו, דהיינו ישנה אפשרות גם בבית המלוכה, שיולד שם ילד עם תכונות של רש - מסכן, ומתוך מסכנותו מכיר בערך עצמו, ונזהר במעשיו. וימשיך את שושלת אביו בצורה טובה
על דרך הרוב נולדת הכסילות - חוסר זהירות, במלך, עקב שררתו, שמרגיש עצמו נעלה, ולא נזהר.
ועוד דרך לבאר הפסוק, על אותו שיצא למלך מבית הסורים, שגם במלכותו, אחרי שנתמנה למלך, נולד רש, אז, כאשר נתמנה למלך [כשנולדה מלכותו], רש היה, ומתוך כך לא רם לבבו כאותם שנולדו מלכים. ואף פעם לא הרגישו טעם "מסכנות" ותתכן תחילת מלכותו ממש, מתוך "מסכנות". כדוד שתחילת מלכותו בגלות בחברון.
ודרך שלישית בפסוק, גם בזמן מלכותו, מוליד בעצמו תכונות של "רש", שמזכיר לעצמו שאין הוא כל יכל, ונכנע לדברי חכמים.
לסיכום - ג' פירושים. א. יש אופן שיוולד מתוך המלכות "רש" אחד, שהוא יש לו את מעלת המסכן הנ"ל [כי על דרך הרוב דווקא המלכות והשררה, היא גורמת למלך לא להיות זהיר כיוון שרם לבבו] שכיון שהוא "רש" הוא נזהר.
ב. שהמלכות של הילד המסכן הנ"ל נולדה מתוך "רש", שהיה בתחילה מלך בגלות כדוד המלך בחברון.

ג.גם כאשר הוא מלך, הוא מוליד בעצמו "רש" שממשיך להיכנע תחת החכמים.

טו הנה מצאתי "טוב" והוא הילד המסכן הנ"ל,
ראיתי- ושבתי להתבונן באופן כללי, על הטובה שהנחיל המלך החכם הזה שיצא למלוך,
את כל החיים המהלכים תחת השמש-ולכך התבוננתי על ההמשך של אותו "רש", והם החיים
המהלכים
עם הילד השני- זהו בנו של המלך מסכן וחכם,
אשר יעמד תחתיו- ימלא מקום אביו, ורצונו לומר, שהבן הזה גם מוצלח כאביו, שגם בנו ממשיך עוד
בדרכו הנכונה, שהצליח להוריש לו התכונות טובות.

טז אין קץ לכל העם- אך ריבוי העם, הוא כובד המעמסה המוטלת על שכם המלך, וקשה מאד להוריש את
התכונות הטובות, שצריכות להיות חזקות מאד לנוכח גודל התפקיד, לכמה דורות, ולכן אף שהילד השני עדיין
ממלא את מקום אביו הרי בזה לא נגמר ההיסטוריה של המלכות. ומתוך גודל התפקיד קשה להחזיק הרבה
דורות כאלה מלכים שיכולים לפעול באותה דרך, ולכן המסקנה,
לכל אשר היה לפניו- הרי לא הועילו מלכים אלה, שהרי לפניו מלך, מלך זקן וכסיל.
וגם האחרונים לא ישמחו בו- שבדורות אה"כ זה כבר לא ימשיך
ונמצא מההתבוננות הזו, שלא הועילה החכמה הרבה, כיון שלא תהיה קימת יותר, ולכן
כי גם זה הבל- שהרי הכל חלף והמדינה חזרה למצב קודם
ורעיון רוח- שכל העמל הזה שהשקיעו המלכים הראשונים לכוון את המלכות טוב, לא נשאו פרי, וזה עצוב
ומכאיב מאד.
וכך היה גם במלכות ישראל, ראשון היה דוד שיצא למלוך מבית הסורים, ואחריו שלמה המשיך בדרכו, אך
השלישי הוא רחבעם כבר לא החזיק מעמד, ועמל דוד ושלמה לא עמד יותר.

ידעתי כי אין טוב במי כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו" (לעיל ג' י"ב), יש מקום בזה הספר, להרחיב ולבאר
את ענין "ולעשות טוב בחייו", וזה שיעשה מצוות, וכאן בא לומר דרך העבודה של האדם שהוא ירא ה' באמת
שמכח זה שמח בחלקו ובוטח בה'. כיוון שזו חלק מן המסקנה העולה בחקירת שלמה. ובפסוקים אלו מורחב
הנושא

יז ענינה של הרגל הוא "מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי", "רגל גאוה אל תבואני" הרגל היא כלי הגאוה, לכן
צריכה שמירה לפני הבורא, שיש להתבטל לפניו, וההתבטלות היא יראת ה', ונובעת מהכרת כח ה', ומן
הדיעה הנ"ל שלכל זמן ועת לכל חפץ, והכל מאת ה'.
שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלוקים - שבא לפני ה', נקט כאן ענין התפילה, שהיא עמידה
עקרית לפני ה', [אף שזוהי דרכו בכל עבודתו], ישמור את הרגל, שלא תהיה רגל גאוה, אלא ישמור אותה
ביראה.

-עובדי ע"ז כך היא דרך עבודתם, האדם יש לו רצון, ומכח רצון זה שלא יכול לפעול אותו בכחות עצמו, לכן
לוקח/בוחר לעצמו כח מסוים, שהוא יספק את רצונותיו, ולשם כך הוא מקריב לו קרבן, ועי"ז יכל ל"דרוש"
מהנעבד את רצונו, וכלל לא מתבטל לפני אלוהיו, להיפך הוא מעונין לשלוט על אלוהיו. ויש כזו סכנה גם
לעובד ה', שכאשר בא לבית ה' ומביא קרבנות ונודר נדרים, שירגיש שהוא נותן לה' מתנות וכביכול ח"ו ה'

חייב לספק צרכיו וכד' חלילה. ולכן צריך לשמור את רגש הגאווה כשבא לבית ה', וה' אמר שהוא לא חפץ בקרבנות אלא ברוח נשברה ובאוזן ששומעת דבריו!-
וקרוב לשמוע- ב' דרכים א. ובכך יהיה ה' קרוב לשמוע תפילתך ב. שמוע, מזבח טוב, ה' מעדיף שישמעו לדבריו יותר מאשר יביאו קורבנות
מתת הכסילים זבח- שהם חושבים שנותנים לה', ממילא יש לה' חובה כלפיהם. כדרך שנאמר על גוים שנותנים סלע לצדקה בשביל רפואת בנם, ואם לא יתרפא לא שוה להם נתינתם, [וכך כל דרך ע"ז, שהם נותנים לו קרבנות בעבור שיתן להם טובות, ורק על זה כונתם, נמצא שעובדים אותו כדי לשלוט עליו, וזה רגל הגאווה].

פרק ה'

א אל תבהל על פיך- בעיקר על ענין התפילה, שתהיה בכונה, כל דבר שמוציא יהיה לתכליתו, ולא בבלבול, וזה שלא ימהר להוציא דבר, זה נותן לו שהות לבדוק את הענין ולהוציא מה שצריך.
ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלוקים- לא כל העולה על לבך תוציא בפיו, לפני השקילה בפלס ומאזני הדעת, אם ראוי לאומרו, ונכלל בזה שמירה כללית על מוצאי פיו, לבל יחטא בלשונו חלילה
כי האלקים בשמים ואתה על הארץ- לכן יתכן שאינך מבין את מהלכי ההנהגה של ה', ואל תמהר לחרוץ עליהם משפט, שאינך מבין אותם
על כן יהיו דבריך מעטים- מי שממעט בדיבורו, בודק הדיבור קודם שמוציא.

ב כי בא החלום ברוב ענין- זהו משל, שאם יש לאדם במחשבתו הרבה עניינים לא אמיתים אלא דמיונות זה מוליד בו חלום, שהוא קישור של כל מיני דמיונות, ואין בו ממש רק הרבה עניינים מעורבים ולא מכוונים.
וקול הכסיל ברוב דברים- זהו הנמשל, שלעתים יש כסיל, שנראה מרבה בתחינה לפני ה', והיא היא הרעה, ששופך הרבה דברים בלי שימת לב, ולא מקיים.
וכמו שבפסוק י"ז לעיל, הביא הכסיל זבח, כך כאן מרבה בתפילה, אך אינו מכוין בה כראוי רק מוסיף ומאריך וזה דומה תפילתו לאותו חלום מוזר, ואינו נרצה לפני ה'.

ג כאשר תדור נדר לאלוקים אל תאחר לשלמו- אם ברצונך לנדור נדר, התכוון מראש, האם יש בידך כסף מספיק, ותוכל לתת דרך בעתו, וכו' כל העניינים שצריך כדי שהנדר יהיה מוכן,
כי אין חפץ בכסילים- הכסיל בפסוק י"ז לעיל, היה הנותן זבח, שמרבה "לתת לה" כביכול, ואח"כ בפסוק ב' הרבה הכסיל בתפילה ללא טעם, וגם כאן, המרבה לנדור ללא טעם, זהו הכסיל שאין לה' חפץ בו. סיכום ענין זה: "את אשר תדור תשלם"! זהו נדר רצוי. שלא בא מתוך גבהות לב.

ד טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם- יש בזה מחלוקת תנאים, ודעה אחת, "טוב אשר לא תדור"- כאלו בנה במה, וזה אותו ענין דלעיל, שהוא עושה מזבח לה', אך לא כפי הדרך שצוותה התורה, והתורה רוצה שיביא את קרבנו לי-ם, והוא בונה במה, כך גם הכסיל הנ"ל שמרבה זבחים תפילה ונדורים אך לא בצורה שרוצה ה'.

ה אל תתן את פיך- החלק העליון שבאדם
לחטיא את בשרך- הפה יגרום שהבשר יחטא, שברגע של רצון טוב הפה נודר, אך אח"כ ה"גוף" לא מתגבר על רצונותיו, וגורם שלא יעמוד בנסיון, ולא ישלם את הנדר.

ואל תאמר לפני מלאך - הוא הממונה על גביית הצדקה שנדרת בנדרך. ויש קשר בין מלאכי ה' לענין נדר, כמו שיעקב נדר נדר, ומלאכים שמרו אותן] **למה יקצוף האלוקים על קולך** - זה הנדר, שהוצאת לפניו בצורה לא ראויה **וחבל את מעשה ידיך** - יפגע בך מדת הדין בגוף או בצאצאים [מקביל ל"אל תתן את פיך לחטיא את בשרך"]

ו כי ברב חלומות והבלים ודברים הרבה - רצה לומר במקום להרבות בחלומות והבלים, כמו שהאריך קודם, שדרך הכסיל להרבות בכל מיני דברים שאינם עיקרים ולא כ"כ רצויים לפני ה', א"כ עתה יאמר במקום להכות בהבלים **את האלוקים ירא**.

וד"א: "**כי ברב חלומות**" מחמת רוב החלומות באים "**והבלים**" ["ו"ו" יתירא], וכן מחמת "**דברים הרבה**" סרסוה ודרשהו, "**כי ברב חלומות ודברים הרבה**" - "הבלים", מרב חלומות והתעסקות בעניינים רבים, באים בדמיונו ההבלים, והעצה לזה לפרוש מהחלומות והעסק בהרבה דברים "**כי את האלוקים ירא**" רק את יראת ה' ישאיר ובה יעסוק, ובה ינצל.

ז אם עשק רש וגזל משפטו וצדק תראה במדינה - הנה מתבונן ומבחין דרך רשעים צלחה, עושים רע ובכך מרויחים,

אל תתמה על החפץ - ואיך נותן ה' כח בידים, מה חפצו של הבורא בזה, הריהו תמה על חפץ ה' בזה, אל תתמה,

כי גבוה מעל גבוה שומר וגבהים עליהם - יש כאן שומר - שמחזיק את העניינים בידיו ומניגם, והשומר גבוה מעל גבוה ומנהל הכל לפי רצונו הכמוס עמו, **וגבהים עליהם** - וישנם מלאכים שממונים באופן פרטי על כל דבר.

ח וימשיך כעת בענין העושר, אף לא ע"י עושק ומרמה. **ויתרון ארץ ככל היא מלך לשדה נעבד** - יש שליטה לארץ על כל בני אנוש, שכן בעת מבחן גם העשיר מחפש רק לחם, למשל כשאין מה לאכל, כלם מחפשים דבר אחד, ובלא עת רע בזה, כל אחד לפי מושגיו, מחפש יותר ממה שיש לו, נמצא יתרון העשיר על העני, בדבר שאינו אמיתי.

פרק ו'

הוא סיכום על הפרקים הקודמים.

ב איש אשר יתן לו האל הים ע' שר ונכסים ונכבוד ואיננו חסר לנפשו מפ' ל אשר יתאנה
ול' א' ישליטנו האל הים לאכ' ל ממנו פי איש נכרי י אכלנו - הכונה שישתמש בכל כספו, שהאיש נכרי יאכלנו, שכל מה שניתן לו הוא אפסי וערכו נמדד לפי המחלה שלו, שהכל ינתן לאחר.
זה קבל וקלי רע הוא

ג אם יוליד איש מאה ושנים רבות יתיה - ואף אם נראה שיש קיום לעושר הזה, שכן יוליד 100 בנים, ויחיה הרבה שנים,

ורב שיהיו ימי שניו - או שיהיה כל ימיו שר ושליט, או שיהיו שניו מלאים ומנוצלים לראות הנאות, אז תראה שאין לזה שום ערך שכן -

וּנְפָשׁוּ לֹא תִשָּׁבַע מִן הַטּוֹבָה - וְכָל חַיּוֹ הֵנּוּ לִי יַעֲלֹמוּ, עַד כַּד כִּי שֹׁאפִי -
וְגַם קְבוּרָה לֹא הֵיטָה לּוֹ - לֹא בִהְכַרְחַת תִּהְיֶה לוֹ,
אֲמַרְתִּי טוֹב מִמָּנוּ הַנָּפֶל - שִׁוּצָא רִיק מְכַל הֵנּוּ לִי וְזֶה בַעֲיַקֵּר עַל הָעוֹשֵׁר.

ד כִּי בִהְבֵּל בָּא - בַּעַל תֹּאוּהַ זֶה שְׁבֵא רִיק
וְכַח שְׁךְ יִלְךְ וְכַח שְׁךְ שְׁמוֹ יִכְסֶה - , וְזֶה סִימָן שֶׁדָּבַר רַע, וְאֵין לוֹ זָכַר.

ה גַּם שְׁמֵשׁ לֹא רָאָה וְלֹא יָדָע - נִפְלָא שְׁלֵא רָאָה אֹר כְּלָל
נִחַת לְזֶה מִזֶּה - , נַחַת לוֹ, מֵאֲשֶׁר לִזְהוּ שְׁבֵא בִהְבֵּל וְנִפְלָא לְבִירָא עֲמֻקִּיתָא.

ו וְאֵלוֹ תִּיָּה אֶלֶף שְׁנַיִם פְּעֻמִּים - וְאֵף אִם יִחִיָּה לְעוֹלָם כִּאֵילוֹ אֶלֶף שְׁנַיִם פְּעֻמִּים
וְטוֹבָה לֹא רָאָה - "וּ" יִתִּירָה, שְׁלֵא יִרְאָה טוֹבָה, וְהַמּוֹת פּוֹגַע בּוֹ, וְשִׂאָדָם מִבֵּין שְׁאָם חֵי 4000
שְׁנָה כִּבְרָ לּוֹ פּוֹגַע בּוֹ הַמִּיתָה, שְׁתַּמִּיד שְׁמַת בְּאֲמֻצַּע הַחַיִּים, וְזֶה נִרְאָה כִּאֵילוֹ מֵת בְּסוּף, גַּם יִפְגַּע בּוֹ, שְׁכֵן טוֹבָה
אֵל רָאָה, דִּהְיִינוּ עוֹד לֹא הִסְפִּיק לִיהְנֹת.?????????
הֵלֵא אֵל מְקוֹם אֶחָד הַפֶּל הוֹלֵךְ - שְׁכַלָם פּוֹגַעַת בָּהֶם הַמִּיתָה

ז כָּל עֲמַל הָאָדָם לְפִיָּהוּ - שְׁכַל הַעֲמַל לְמִלְאוֹת לוֹ תֹאוֹתָיו
וְגַם הַנְּפֵשׁ לֹא תִמְלָא - לְעוֹלָם לְכֵן תַּמִּיד לֹא יִסְפִּיק עַדִּין לְהַנּוֹת - וְטוֹבָה לֹא רָאָה.

ח כִּי מַה יוֹתֵר לְחַכְמָם מִן הַפְּסִיל - הַחֲכָם לֹא יִשִּׁיג יוֹתֵר מִן הַכְּסִיל
מַה לְעֲנִי יוֹדָע - שִׁישׁ אֶחָד שִׁוּדַע אֵת הָאֲמַת
לְהֵלֵךְ נִגְדַת הַחַיִּים - מַה לוֹ לִלְכַת וְלִהְתַּאמֵּץ בַּעֲבוּר הַחַיִּים.

ט טוֹב מִרְאָה עֵינַיִם - הַדְּמִיוֹן, כְּמוֹ שֶׁרָאִינוּ לְעֵיל, כִּי אִם רָאוֹת עֵינָיו, שְׁזֶה הִנְאָה טוֹבָה שְׁמַאֲד נִהְנָה
מִהֵלֵךְ נִפְשׁ - לֹא כְמוֹ - מִ"הֵלֵךְ נִפְשׁ" שְׁזֶה הַמַּהֲלֵךְ בְּדַרְכֵי נִפְשׁוֹ לֹא כָלָל וְלִתְאוֹתָיו
גַּם זֶה הֵבֵל וְרַעוּת רֹחַ
וְכָל זֶה מִתִּיחַס בַּעֲיַקֵּר עַל עוֹשֵׁר וְנִכְסִים

י כִּי כִּאֵן זֶה מִצַּד הַכְּבוֹד, שְׁגַם לְכְבוֹד אֵין עֵרֶךְ וְכִבְרַת הַזְּכִירוֹ אֵךְ לֹא בִיחּוּד לְעֵיל "וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יִכּוֹסֶה"
מַה שְׁהֵיָה כְּבֹר נִקְרָא שְׁמוֹ - מַה שְׁהֵיָה לְאָדָם זֶה שְׁנִקְרָא שְׁמוֹ דִּהְיִינוּ שְׁהֵיָה לוֹ כְּבוֹד דִּהְיִינוּ כְּבֹר הַתְּבַרֵּר
שְׁמוֹ הָאֲמִיתִי שְׁזֶה רַק אָדָם וְלֹא שְׁלִימוֹת אֲמִיתִי.
וְנוֹדָע אֲשֶׁר הוּא אָדָם וְלֹא יוֹכֵל לְדִין עִם שְׁהַתְּקִיף שְׁתִּקְיָה מִמָּנוּ.
פֶּרֶק ז'

הוּא סִפֵּר חֲדָשׁ, עַד עַכְשָׁיו הֵיָה מַחְקֵר הַתְּכַלִּיּוֹת, וְעַתָּה זֶה סִפֵּר אֵךְ לְהַתְּנַהֵג. אֵךְ נִבְחַנְתָּ הַהִנְהַגָּה לֹא מִצַּד הַקְּרִיָּאָה
לְאָדָם לְשִׁמּוֹר תּוֹרָה, אֵלֵא מִצַּד הַהֵבֵל וְרַעוּת רֹחַ, תַּחַת הַשְּׁמֵשׁ.

א לא ללכת אחרי כל מה שרגילים אנשים לבקש, שהכל ניסה בחלק הראשון של קהלת. וכל ענינים אלו מביאים אותו אל ההבל, וזה ע"י התבוננות לקמן, שהקב"ה הוא מקור חיים, וזו נקודת האושר של השמח בחלקו, ולא לתת להבלי העולם לטשטש הענין הזה, ואיך ירגיל עצמו להתבונן בתכלית ועי"ז לא יפול בפחים הנ"ל.

הטוב דלקמן הם הפוכים ממחשבת בני אדם, אם אדם בונה לעצמו מערכת של טוב ורע אמיתית, וזה השלב הראשון של ההעברה מן הרעיונות אל המעשים, שיש מכח הרעיונות התבוננות על העולם לפי הערכים החדשים,

והראשון:

טוב שם משמן טוב-טוב שם טוב משמן טוב שהמילה טוב חוזרת על שניהם.

שמן הם תפקידים שמושחים בשמן המשחה, מלוכה כהונה וגם תורה. שם הוא מהותו של האדם. כאשר יוצאים לפועל כל שלמויותיו, גילוי מעלותיו, כצלוחית פליטון שהתגלה טיבה עז אמר ה' אגדלך שמך, שם ה' פירושו גילוי מידות טובו, וכן ידעתיך בשם, וכן ויקרא האדם שמות, [ולפעמים נזכר בתור פרסום ושם הענין פירסום מעלותיו החוצה], ורצונו של האדם שיזכר לנצח ולא יעלם אחר מות, וע"י "שם" נשאר לנצח בגלל הטוב שהשאר בבריאה.

ועיין ברש"י ששמן הטוב הוא שמן המשחה- שנותן תפקיד, ושם טוב כמו שמבואר באריכות בראשית חכמה, בהקדמה, שיש לו מעלה אמיתית, אך מאידך כהונה ומלכות ע"י שמן טוב, ויש מלכים שלא ע"י שמן משחה דווקא, ואלו שתי תפיסות של אנשים, יש חושבים שהעמדה הוא העיקר, אך האמת שזה רק הכנה, שכן אם אדם ראוי אף אם אין לו מעמד עושה הרבה מאד, אכן אם יהיה לו גם מעמד יוכל לעשות יותר, ובאזהרה, שלא יתייחס למשרה, אלא לשם העצמי שהוא העיקר, ומה שנשאר לעתיד לבוא, הוא רק המעשים, אך המעמד "בחושך שמו יכוסה", וכמו שרש"י מביא, שנדב ואביהוא היה להם משרה, אך נשרפו, לעומתם חנניה מישאל ועזריה, מעלו במשרה, שהיתה להם אצל המלך, ויצאו מן האש, שזה מסמל את הנצחיות, נדב ואביהוא נכנסו למקום החיים ומתו, והם למקום המיתה וחיו.

ויש משיחת שמן במלוכה וכהונה כמפורסם, וגם בתורה, שנאמר "אל תגעו במשיחי" אלו תשב"ר שאימותיהן מושחות שמן כדי שילמדו, וזה התפנוק והכבוד המיוחד שנותנים להם כדי שילמדו, וגם התורה עצמה מושחת את לומדה. וכתר שם טוב עולה עליהם, דהיינו אם פועל ע"י כלים שמשחו אותו בהם ע"י שם שלו, שמפעיל כל מידותיו הטובות, אז הוא וגם הם טובות, וטוב שם משמן טוב, עדיף השלמות של האדם במה שיש לו, מאשר גדולה של מינויי כבוד שנותנים לו, אם מלך לא פועל היטב, קילקל המלוכה, ואכן פעל לגילוי שמן בלי מלוכה, הגיע לתכלית בריאתו. בדרך כלל אדם מתבלבל כשרואה מלוכה ועוד מעלות, ורוצה בהם, אומר שלמה זה הבל, ותסתכל על התכלית שהוא גילוי שם שלך ולא על כתרים שונים. נמצא כל זה לימוד ממסקנת החקירות לעיל, שהכל הבל, ובחושך יכוסה, כדי שלא יהיה כהבל ויכוסה בחושך, יתבונן בשם שישאר כנ"ל, וביום המות שמזכיר לו זאת.

יום המוות מיום הולדו- תסתכל על הסוף מה יהיה אז מעלה, ולא יום הולדו, ולא דווקא נולד, אלא יום מלוכתו זהו הולדו של התחלה חדשה, ההתחלות האלה שהם אפשרויות וכלים שנותנים לאדם אינם תכלית אלא כלים, ועיקר הוא יום המות, אז תיבחן מעלתו באמת, לא חשוב כמה כלים קיבלת, חשוב מה עשית בהם. וכל הפירוש הזה מתאים לדברי ר' יוחנן: סוף אדם למות... אשרי מי שעמלו בתורה, ונפטר בשם טוב וכו', וע"ז מביא הפסוק שלנו, שמפרש את שני חלקי הפסוק, שהשם הטוב הוא שנותן ערך ליום המוות, מיום הלידה שבו יש אפשרות לשמן טוב ואין עדיין שם טוב, וא"כ טוב יום המוות כונתו, יותר יש להחשיב את המציאות שתהייה אז, מאשר זו שעוד לפניך, וכן בפירושו השני של רש"י, גם כוונתו לזה. וענין טוב, הכוונה כאן חשוב יותר, טוב יותר להתבונן בשם מבשמן, להתבונן במות מבלידה.

ב טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה - שבכית המשתה יכל להתבלבל שיחשוב שיש גם בעוה"ז כל מיני תכליות ולפעמים טוב גם בית משתה, כגון של מצוה, [פירוש ב' של רש"י לכאורה לא כ"כ על הדרך שדיברנו]

וזה המשך לפסוק א', שמתוך שילך לראות סוף האדם, יתבונן בזה כנ"ל,
באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל ליבו - כנ"ל, זה יותר תועלת, זה הכונה בטוב כאן, שזה יותר תועלת.

והכל הוא היפוך דרך העולם, שחושבים להגדיל מעשיהם.
ומכאן הלכה למעשה, שיבחר אם לפניו שתי מצוות, לקיים ציווי שלמה, שטוב ללכת אל בית האבל.

ג טוב כעס משחוק - הכונה לצער, כמו"ש "כעס ענינו" שהכונה לכאב, שרש"י אומר טוב כעס שה' כועס על הצדיקים בעוה"ז משחוק ששחוק לרשעים, וזה מצד קב"ה, אך מצד האדם, הוא מתבונן שטוב לו יסורים.
כי ברע פנים ייטב לב - שע"י הצער שגורם רוע פנים, הלב יהיה טוב יותר, וכלשון רש"י - יהפוך לב האדם להיטיב דרכיו.

וכן מכאן עד פסוק ח' הוא המשך ענין אחד, וכולו התבוננות לא לתת לעניני העולם הכבוד השחוק וכו' לבטל את העניינים החשובים באמת. – ומכאן זה ענין אחר להשיג את הטוב בסבלנות ותכנון - ותוכן אלו הפסוקים מתאימים לענין בהקדמה בתחילת הספר, שהכל הבל.

ד לב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה - לכאורה זה ממש המשך של פסוק ב', ומדוע מפריד בינם פסוק ג'. ונראה, שבית אבל ובית משתה, שניהם טובים, אך יש מעלה בבית אבל, וכאן השמחה, כונתה שחוק, שהוא בעצם אינו טוב, וזה דומה לכעס ושחוק, וזהו לב הלב שלו תמיד שם, תמיד הוא בקלות דעת, ולעומתו החכם תמיד דעתו על העתיד, וזהו "אבלו בלבו וצהלתו על פניו" אין הכונה שהוא אבל, אלא כל הזמן רואה את התכלית. עד כאן יש לנו שלשה טובות שהם ארבעה.

[דברים שלי = "והחי יתן" שלב א', שהחי מחנך עצמו, שלב ב' - אח"כ יש לו כעס עצמי שכך כבר נראה. שלב ג' - ליבו כלו בבית אבל, שכך כבר הורגל, - והסכים ר' נתן לפירוש הזה].

ה טוב שמוע גערת חכם - אנשים רגילים לברוח ממנו בגלל צד הצער שבו, שמיסרת אותו.
מאיש שומע שיר כסילים - ורע לשמוע שיר כסילים, שיכול לשמוע תוכחה, והוא מעדיף לשמוע נעימות עליזות ומליצות נחמדות, שאצל הכסיל הדברים האלו נמצאים בלי טעם, ועליה נאמר "ולשמחה מה זו עושה",

ו כקול הסירים תחת הסיר - סיר הוא קוץ מה ענין המשל של הקוצים תחת הסיר? לפי פשוטו, שהקול הזה לא מבטא את אישיותו, שקול גדול ואישיותו קטנה, והוא כלה ורק מהנה לאחרים.

כן שחוק הכסיל וגם זה הבל - נביא כאן את הסבר הגר"א בתוספת ביאור והרחבה, שיש דברי חז"ל, ששאלו את עצי הפרי למה לא משמיעים קולם כשנושבת רוח, והם ענו כיון שהם עמוסים בפירות, הרוח לא מנענת אותם ולכן לא משמיעים קול, אך עצי הסרק משמיעים קולות שכן אין להם פירות, וזה משל, הצדיקים ניכרים במעשים טובים ומצוות לא מדברים דבורי סרק שכן מנצלים את מעלתם כ"אדם" במצוות, אך עמי ארצות, שאין להם מצוות, במה יוכר שהם גם בני אדם, ולכן מדברים דיבורים בטלים ומשמיעים קולם, אך הכסילים אף דיבור אין בהם והם נמשלים לקוץ שאין לו עלים, ולכן גם ברוח לא משמיעים קולם וגם מעשים טובים אין בהם. ובמה ניכרים כשהם נשרפים הם מפצפים, ואז נשמע קולם לאמר: גם אנו שייכים לעצי הגן, רק בשריפתם הנם ניכרים, וכך הכסיל לא ניכר בדבריו כלל, שכן דיבור ללא שכל אינו הבעה של דבר נאצל,

אלא דומה לנהימת הדוב ונביחת הכלב, וניכרים בכך שצוחקים, שהאדם נבדל מהבהמה בב' עניינים, בדיבור וגם בצחוק, ומי שאין לו דיבור מבטא עצמו בצחוק, ועוד יש במשל, שהכסיל ניכר שהוא אדם בשעה שנשרף בגיהנם, אז כשניתן לו עונש, רואים שיש לו שכל, שאם אין לו שכל למה נידון.

טו את הכל ראיתי בימי הבלי יש צדיק- צדיק, כאן הכונה למשתמש בשכלו כדי להצדיק כל אדם, וכל מעשיו של הבני אדם

אבד בצדקו- אותו צדיק אף שמתמש במידה טובה, נכשל ודאי, בכשלונות גדולים, עד שנקרא אובד. לא דן בשאלת צדיק ורע לו, כך מוכיח פסוק ט"ז וי"ז אלא בצידקות רעה!, ואין ניראה שאבד לגמרי, אלא צידקותו איבדה ממנו חלק טוב.

ויש רשע-ורשע, כאן הכונה שלמתמש במידת הדין ומדקדק על מעשה האדם שיהיה זך מכל, בלי שום חסרון. וכמו שיורחב בפסוק הבא.

מאריך ברעתו- אותו רשע, מידת דינו שייכת לצד הרשע, אעפ"כ כיתכן ש"יארץ" פירוש יעמוד איתן בזכות השתמשות נכונה במידה הזו. וכמו שיבואר הכל.

טז אל תהי צדיק הרבה- תשתמש להצדיק למצוא זכות בכל ענין, כשאול שמצא צד באגג לרחם עליו, משמעות צידקות כאן אינה שמוסיף במצוות, (וכן הרשעות), אלא הצדקת מעשים או אנשים שמוציאים צדקתם בדין, שבאים לפניו ענינים למשפט שיקול דעתו ועל כולם מלמד זכות ואומר טובים הם, וזה מחמת רוב "צידקותו"

ואל תתחכם- שכדי למצוא זכות וצידי זכות בדברים שבפשטות אינם טובים, צריך התחכמות.

למה תשומם- תוצאת הענין תהיה שממה, שכן אם גם רע טוב הוא מה ערך לטוב, הוא משמים את ערכי הטוב, ונוטל מהם את ערכם.

יז אל תרשע הרבה ואל תהי סכל - לא להתנהג במידת הדין יותר מידי, כמו שהוציא לפניו את הנידון מורשע, זהו ענין רשע בפסוק זה. שבשואל נאמר "ובכל אשר יפנה- ירשיע" התנהג במידת הדין. וזה אינו טוב אלא צריך להתחסס בחיוב לכל ענין חיובי, ולפעמים צריכים גם להרשיע. וכאן אמר-

למה תמות בלא עתך- ולא-למה תשומם-, ששם שממו ערכיו, וכאן נידון בנפשו, שכן הרשעת צדיקים מביאה לפעמים לחיוב בנפש.

יח טוב אשר תאחז בזה- זהו הטוב, שהוזכר ראשון בפסוקים, במידות הטוב שיהיו העיקר אצלך.

וגם מזה אל תנה ירך- במידות הדין הקשות, לא לעזבם לגמרי שקצת רישעות טובה היא.

כי ירא אלקים יצא את כלם- מחמת יראתו את ה' יאחז תמיד בשיקול הנכון של החסד והדין, ונקרא כאן "ירא אלקים" משום שהיראה היא נותנת את הביצוע והשיקול הנכון. כמו בדיונים שצריכים לראות כאילו גיהנם פתוחה תחתם

יט החכמה תעז לחכם- השתמשות בחכמה- ידיעות האמת, וידעת התכלית, היא מעוז יציב להגנת העיר. **מעשרה שליטים אשר היו בעיר-** שאם אין להם חכם המאחד אותם בשיקול נכון ולפי תכלית, קשה להם להיטיב לעיר, וכאן הנמשל הוא הגוף שיש לו 2 עיניים+ 2 אוזניים+ 2 ידיים+ 2 רגליים+ פה + ראש הגויה, שהם עשרה איברים לתועלת הגוף, אך יש בהם מידות שנוטות להקצין את הדין והביקורת ויש שנוטות לחופש מופלג והנאה מהטוב, ואם לא יסודרו לפי החכמה הפנימית, וידיעת האמת והתכלית, קשה יהיה להם

להיטיב לגוף, וכ"ש בענין המצוות ומע"ט, ולכן בלי החכמה לא יצליח כל אדם צריך לפזר כוחותיו כדי לנצח בהרבה חזיתות והם עשרה שליטים, אחד לענין היצר דערייות אחד לענין גאווה, ויכל להתפרט גם לחלקי מצוות, אך מי שיש בו חכמה היא תעז לו מעשרה שליטים, לא צריך לפזר כוחותיו ולבזבזם, אלא החכמה כוללת אותם ומנגת כל אחד בשעת בצורך. לא צריך עשרת הספריות, רק החכמה הכוללת עשרתם בתוכה.

כ כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא - יש שיחשבו שבמידת הצדיק, שכל הכוחות טובים, ואפשר לסמוך עליהם, ולתת להם להנהיג, אין מי שינהג כצדיק, בלי ביקורת, ויעשה טוב, בלי שיחטא, אין הכונה חטא אחד, אלא, כישלונות גדולים. נמצאו שני הפסוקים האחרונים, אזהרה והבהרה, למי שרוצה? לתוס? מידת הצדיק לבדה, שעליה נאמר קודם, "יש צדיק אבד בצידקו "

כא גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן ליבך - לא צריך לדקדק בקטנות ולהקפיד עליהם, לא לפי ערכם לסבול את? העל? הזה בדרגה של כל אדם לפי מה שהוא. **אשר לא תשמע את עבדך מקללך** - זה יגרום לעבד - הכח תחת שליטתך למרוד בך.

כב כי גם פעמים רבות ידע לבך, אשר גם אתה קללת אחרים - כאשר נדרש ממך דבר שלא יכלת לעמוד בו, ומזה נשברת עד כדי קללה. נמצאו שני פסוקים אלו אזהרה למפריז במידת הדין [הרשע], שאם ינקוט בה, ידכא את כוחותיו, ויתרסק.

כג כל זה ניסיתי בחכמה - ישנם כמה מיני חכמות, ואחת מהם היא, החכם שפונה לתכלית ולא מתבלבל מהבלי העולם הזמני, וגם פעולותיו מכוונות כלם לזה, אם הצליח ומסתדר לפי החכמה והולך לפיה בחייו, אז נקרא חכם התנהגותי, ואמרה קהלת, ניסיתי להלך בחכמה ע"י כל העיצות והדרכים שהוזכרו מתחילת הפרק עד הנה.

אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני - ועוד מעט יבאר מה שנראה לו חסר (מן החכמה) כדי להצליח.

כד רחוק מה שהיה - מה שהיה רחוק נשאר רחוק. **ועמק עמק מי ימצאנו** - קשה למצוא. ויש בפסוקים לפנינו שש פעמים השורש "מצא", ושלוש פעמים "חשבון". דהיינו יש כאן דבר עמוק שקשה למצוא. אפ"ל שהכוונה להגדירו לפי מהותו.

כה סבותי אני וליבי - פניה של הגוף והלב לחיפוש חדש שלא מספיק ההתבוננות על התכלית, כמו שניסה עד כאן, בפסוקים מריש פרק ז'.

לדעת ולתור - הגוף הוא התייר, והלב הוא היודע.

ובקש חכמה וחשבון - מהו החשבון שנוסף על החכמה. הוא אשר אמרה תורה "בואו חשבון" ואמרו ע"ז "בואו ונחשב חשבוננו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה", חשבון הוא לראות את הרע שברע ואת חסרונותיו, וזהו החסר מהדרך הקודמת אל החכמה. שעד עתה היתה התבוננות אל התכלית מובילה את הגוף אל מטרותו. וזה לא הספיק רק "רחוק מה שהיה" כנ"ל, ועתה נצרך את מיגור הרע, ע"י הכאתו במוסר, כאשר נתבונן ברעתו המרושעת, אז ישברו המידות הרעות, ואפשר יהיה ע"י התבוננות

בתכלית לצעוד אליה ולהגיע, אז לא תשאר רחוקה.

ולדעת רשע כסל - לגלות את הרשע שבא פ"י הכסילות, הכונה לאדם שאינו פונה לחכמה, ונותן רשות לגופו לנהוג בלי הנהגה שיכלית. הוא יגלה שנובע מכך רשע, מאחר שהרשע אין לו מציאות עצמית, רק התאוות מביאות לכל קו המחשבה והפילוסופיה השיקרית, כמאמרם: "לא עבדו ישראל ע"ז אלא כדי שיתורו להם עריות", שהרקע לפילוסופית עבודת האלילים נבע מתאוות, וכך הוא בכל ענין, החושך והחומריות הם שורש לרע, ולא דרך מחשבה מסויימת- בעצם הולידה את רעיונות הרע. כסיל וחכם הם בדברי שלמה הרשע והצדיק. כאן מציע לדעת ולהבין את רשע הכסל, לחשב כמה רע יש בדרך הכסיל, שע"ז אקבל מוסר, ויתסרו כילותי, וזהו מפתח לגרום להסתלקות התאוה, שהרי הגוף מרגיש שכאשר הולך אחר הרע, באמת רע לו, ולא מתוק כפי שנראה.

והסכלות הוללות - ואת הערבוביה שמשליטה הסכלות. את עצם השכלות [לא הפועל יוצא ממנה כרשע] שהיא הוללות, דהיינו עירבוב חסר טעם. הוללות – ערבוביה.

כו ומוצא אני - זו מציאה, דהיינו מהי הנקודה היסודית שמושכת לכל העבירות. ולא נכנס לבאר את שורש הרע, כיון שהוא רחוק ועמוק, ובאמת אין לו שורש עצמי, רק התאוות מולידות אותו, לכן קבע עובדה, מוצא אני! אף שבתאוריה לא ביארתי, מכח המציאות מצאתיו.

מר ממות - זהו התיאור שבא לשבור את התאוה, ולגלות את רעתה- מר ממות. ומקביל לפסוק א', "יום המות" שהוא גורם להבין שכל המעשים בעולם הזה הבל, מר ממנו! הוא הקילקול, שאינו רק הבל, אלא גם הרסני ומחריב.

"מר" כפירוש הגר"א על הפסוק "שמים רע לטוב ולטוב לרע אור לחושך וחושך לאור מתוק למר ומר למתוק" יש כאן הטוב, הערב והמועיל. והמר והמתוך הם כנגד הערב, ולכן אמר כאן מר ממות, המר המריר ביותר. שהוא יסוד ומוביל לכל החומריות

את האשה - לא כל אשה חלילה, אלא זו אשר לבה נראה כמספק לאדם את כמיהתו לחום וידידות אמת ולפינוק ואהבה, אך באמת הוא מצודים וחרמים, הנלכד בו, יוליכהו אל כיוון רגליה היורדות מוות. שתאוות העריות והתאוה בכלל היא ראש לכל המידות הרעות, וממילא מושכת לכל העבירות.

אשר היא - כאן פותח בכותרת את תיאורה.

מצודים וחרמים לבה - לבה מפתח לחשוב שתהיה לתועלת.

אסורים ידיה - אחרי שיתפתה ליקרב אל המצודה מכח הלב, ידיה הם יאסרוהו "ידיה- אסורים" פי' אזיקים כמו שמתואר במשלי "אחזה בו כידיה". כיון שתחילת המגע בין איש ואשה הוא בידיים, שהם פחות רגישות למגע זר, ואחרי מגע היד יוכל לבוא למגע חמור יותר. [ובאמת כל אחיזת הרע היא דרך אצבעות הידיים] האשה הזו מסמלת את התאוות בכללות.

טוב לפני האלוקים ימלט ממנה - המשתדל להיות טוב. לפני שבכלל קרב הוא בורח סחור סחור, שזו המידה הנכונה, לא להתעמת רק להתרחק.

וחוטא ילכד בה - שאינו משתדל להיות טוב. אף שבתחילה יחשוב שלפני העוון ימלט, סוף דבר, לא יוכל לברוח.

כז ראה זה מצאתי - התרופה לאשה המרה הזו,

אמרה קהלת - אע"פ שבד"כ מדבר בלשון זכר, כאן שינה, כנגד שמדבר על התאוה שיש לו בתוכו, האשה שבתוכו, הוא צד הגוף, שהוא "נוקבא" לגבי צד הנשמה העליון שהוא "זכורא",

אחת לאחת למצוא חשבון - פתרון לבעיה היא חשבון המעשים, אחת כנגד אחת, רעה מול טובה, וזהו

הפסוק שמביא הזהר הקדוש על אותם "מארי חושבנא" אנשי החשבון המתנקים מכל חטא ועולים במדרגות נישאות.

כח אשר עוד בקשה נפשי - מעלה גדולה יותר, שלא אפול לתוך הנסיונות, וע"י חשבונות אוכל להיתקן, אלא מציאות מרוממת מעל הנסיונות שאין בה כשלונות כלל

ולא מצאתי

אדם אחד מאלף מצאתי - בכח הגברי, דהינו החכמה, מצאתי חכמה מושלמת, אבל גם באדם כזה שהוא רק אחד מאלף

ואשה בכל אלה לא מצאתי - גם הוא לא יכל להיות מושלם, שהחלק החומרי שבו אינו מושלם.

דרך אחר:

אשר עוד בקשה נפשי - אבל נפשי בקשה יותר מזה, שיהיה לה שלמות גמורה עם ענין התאוה שתנצל אותו לגמרי לטוב, ויהיה שלום מוחלט בין הנשמה לגוף, שזהו האדם השלם, כמו שהיה לפני החטא, שהאשה היתה ממש חלק מן האדם ורק לעזר לו, ולא להפרעה כלל, וכן הוא בין שני חלקי האדם, גוף ונשמה. **ולא מצאתי!** אין כזה במציאות.

אדם אחד מאלף מצאתי - רק אדם שלם זכר ונקבה בחיבור גמור, אחד מצאתי, שהוא אברהם אבינו, שהיו לפניו אלף דורות מבריאת התורה תתקע"ד לפני מעשה בראשית, וכ"ד עד אברהם, וכלם לא הצליחו, כמו שאמר האר"י שהדורות שקודם הבריאה, הם מלכי קדם שולם מתו בגלל שלא היו להם נשים, וזהו הענין, שקבלנו אחר תאוותיהם, רק אברהם הגיע למעלה הזו של אדם הראשון קודם החטא, ולכן בחר בו ה', וזהו באמת התפקיד שלקח על עצמו אברהם, לתקן את חטא האדם, שחווה משכה אותו לאכל מן העץ.

אשה בכל אלה לא מצאתי - כל 999 הנותרים, למה לא היו טובים ונקראים אדם, שלא השכילו למצוא אשה שתשלים אותם.

כט לבד ראה זה מצאתי - שלא יהיו טענות ח"ו על הבורא, שיצר אדם בלי אפשרות לשלמות, **אשר עשה האלקים את האדם ישר** - אדם שלם, ונקרא ישר, שפונה רק אל התכלית. כאשר יצר אותו, היה באופן שיהיה ישר ולא יצטרך לתורת החשבון, ויוכל להיות מרום ומושלם. אבל **המה בקשו חשבונות רבים** - אך כאשר נמשך אחר החומר, ביקש לעצמו את "דרך החשבונות" שתמיד צריך להלחם בתאוה ע"י חשבון המעשים. ולא יכל ללכת עוד בישרות מלאה בלי "דרך החשבונות".

פרק ח'

א מי כהחכם ומי יודע פשר דבר - ר"ל שבח לחכם אשר יודע פתרון הדבר, המציאות כולה, פתרון חידתה, לאן מובילה ומהי תכליתה.

חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא - חכמתו זו תאיר את "פניו" כינוי לדרכו אשר לשם מועדות "פניו". ותרכך את העז פניו, שיהיה נכנע לדבר ה'.

ב מוצגות כאן שתי דלתות יראה. מצד מלך והוא המצוה והמנהיג את האנשים. מצד אלוה והוא הנותן שפע לעולם, ואם יכעיסוהו לא יתן שפע.

אני - שאיני כהחכם בפסוק הקודם, בחרתי את דרך ההכנעה! נכנע אני לפני דבר המלך.

פי מלך שמור - וע"ז אמר באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה. באשר דבר מלך שלטון, שיש מלך שאין דברו נוקשה, ושליטתו אינה כ"כ בחומרה, וכך מתייחסים גם אזרחי מדינתו, ויש מלך שכל צו שלו חייב להתבצע בכל החומרה! וזה באשר דבר מלך שלטון, הוא שליט חזק, ואין לשנות דבריו - "מי יאמר לו מה תעשה".

ועל דברת שבועת אלקים - "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד", וכן נכנע אני לפני האלוק, אשר אני מחוייב לעבודתו שנשבעתי בהר סיני ועוד מקומות להיות כפוף לאלוקים ונמצאתי מחוייב לאלקותי בשבועתי, וע"ז אמר, "אל תבהל מפניו תלך אל תעמוד בדבר רע", יש שיאמרו כה רם מלכנו שאין לנו אפשרות לעמוד לפניו, אל תבהל כך, וכן י"א (על תעמוד בדבר רע) אין לנו אפשרות לצאת מהחטא, שהם לא רואים עצמם מסוגלים להתמודד עם כך שהם חטאו, ולכן מעדיפים להתעלם מהחטא, וזה צעדים חסרי דעה מאד, שהרי "כל אשר יחפוץ יעשה" ויחזיר תמיד הדין מולך ואלקותו אין מקום לברוח ממנה. לכן היה כפוף ונכנע תחת דבר המלך אלוקיננו.

ג אל תבהל מפניו תלך אל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה - כאן דבר מצד ההבחנה השנייה "שבועת אלוקים", ואמר אל תמהר ובפזיזות תלך מהדרך אשר נגד פני ה', ואם תלכת, אל תשאר לעמוד במצבך הרע, שהרי כל אשר יחפוץ יעשה.

ד באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה - וגם מסיבת שהוא המלך, ואין סיבה שלא יתקיים דברו.

ה שומר מצוה לא ידע דבר רע, ועת ומשפט ידע לב חכם - לעומת זאת, מי שמתיר עם דרך ה', לא יאונה לו רע! ומגיע לדרגתו זו, שהוא חכם (כמו בפסוק א')! ויודע פתרון הדבר, שיש עת ומשפט לבסוף, כמו שיבואר בפסוק הבא.

ו כי לכל חפץ יש עת ומשפט - החכם יודע, שסידר הבורא עולמו כך שלבסוף לכל חפץ בו ועשאו, יבא משפט עליו. וה' סידר כך בגלל ש-
כי רעת האדם רבה עליו - וחייבים ליתן לפניו את הענין שלבסוף יבא במשפט, וע"י כך שומר את עצמו.

ז כי איננו יודע מה שיהיה - במשפט
כי כאשר יהי' - המות

מי יגיד לו - נעלם מהאדם עיתו וממילא מתעלם ממנו ומהמשפט. והחכם מידע ליבו באלו.

ח שנים הראשנים ענין אחד
אין אדם שולט ברוח לכלוא את הרוח
ואין שלטון ביום המות - לא ישלוט על עיתו כלל.

והאחרונים ענין שונה.
ואין משלחת במלחמה - משלחת פירושה - חרב. המשפט ריב בין צדדים.
ולא ימלט רשע את בעלו - פירושו גבורה ונצחון כמו כל אשר יפנה כרשע. שבמשפט לא יועיל חרב וגבורה שאדם מכיר במלחמות עוה"ז.

והוא ביאור הנגדי, לפסוק "באשר דבר מלך שלטון" שהוא השליט, לעומתו האדם אין לו שליטה, וכאן הוא עיקר האדם כמו שיפורש (מיתו ומשפטו), ואם שם הוא חדל אונים, זוהי הוראה על חידולו המוחלט. והענינים כנגד העת והמשפט, שהוזכרו בפסוקים האחרונים, העת העיקרי של האדם הוא ביטול הגוף ואיננו. האם יש יכולת ללחום בעת הזו? עוד בעת הזו הרוח תיפרד מהגוף ותכונן למשפטה הגדול, האם אפשר לשלוט בענין זה?

והתשובה "אין שלטון ביום המות!" ו"אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח!" כנגד ביטול הגוף וכנגד הכנת הרוח למשפטה. והמשפט העיקרי חל לאחר המיתה. וערים בלבו לאמר, הן חכמתי תעמוד לי לסובב הדין ביום המשפט היש דבר כזה? או יאמר בלבו- אני בתוקפי העז, שבעוה"ז השתמשתי בו והצלחתי כך וכך, אצליח בו גם ביום דיני, היתכן?

ותשובתו. "אין משלחת במלחמה!" מלשון "שלח" היא החרב, וכונתו לתחבולות המלחמה. "ולא ימלט רשע את בעליו!" רשע הוא התוקף והעזות כמו שנאמר בשאול "בכל אשר יפנה ירשע" וכונתו שהיה תקיף בקרב, ונלחם עד כלותם. שני על כרחך שמנו חכמים כלפי האדם החי הא' על כרחך אתה מת הב' על כרחך אתה עתיד ליתן והם העת ומשפט שידע לב הרם ויבחין שלטונו של הקב"ה. דין וחשבון. אל הקב"ה מצאנו המות נקרא עת, כי לא ידע האדם את עתו, והוא זמן הקצוב, וכלל ענין השליטה במצבי החיים נקרא בספר לעיל לכל זמן ועת לכל חפץ. וכך מתוארת המיתה לקמן וישוּב העפר אבל הארץ והרוח תשוב אל האלוקים אשר נתנה. מצאנו שהדין הוא כמלחמה כמו נצב לריב ב' [ישעיהו ג'] וכן שמעו הרים את ריב ה' מה שאמרו באבות "שהוא העד הוא בעל הדין" הרי כל התעצמות בעלי הדינים היא בגדר "ריב" דברי ריבות בשעריך ומה שכאן השתמש הכתוב בלשון מלחמה הוא כי בא לאפיק ממלחמת העוה"ז. יש שני כוחות ניצוח שמצאנו במלחמה "גיבור" מצד האיש "וכלי זיין" שיש בידו אמצעי מלחמה וכנגדם אמר הכתוב אין משלחת מלחמה ואל ימלט רשע את בעליו. יש להסתפק אם הרשע הוא עזות והתוקף הכוונה למידות הרעות של הרשע או העוז והנצחנות בפנים.

ט-יד ישנם מזיקים המשכיחים את שלטון ה', ומפריעים ע"י העלותם להיכנע לפני המלך האלוקים. בזמן החיים אשר תחת השמש, אז צריך לזכור תמיד את השולט האמיתי, לגבי כל מקרה בעולם.

ט את כל זה ראיתי ונתון את ליבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש-את כל האמת הזו, שהיא שלטון ה', ראיתי! ולפיה נתתי ליבי להתבונן על כל מעשה בעולם החולף.
עת אשר שלט האדם האדם לרע לו- במיוחד צריך להתחזק בהתבוננות, בעת שנראה שאדם שאינו נציג הקדושה שולט באדם אחר, ומרע לו, וזהו רמז לגלות עם קדוש בין האומות, ונראה לעין שהשולט האמיתי הוא הרשע, ואיה שלטון ה'?

י' ובכן ראיתי- עת כזו ראיתי [עת מהמין הזה] שבא מופיע (כמו להבדיל "מי זה בא מאדום" הופעת נצחון הבא מן המלחמה).

רשעים קבורים- רשע, אשר לפי עינינו הוא קבור, בחייו נקרא מת
ובאו וממקום קדוש יהלכו- מהיכן מופיע הופעת נצחון? ממקום קדוש, נצחוננו על הקדושה, היא סיבת גאותו, שניצח לצד הקדושה, ואיה שלטון ה'?
וישתכחו בעיר אשר כן עשו- סופו שנשכח באותה העיר אשר עשה שם את תהילתו (שה' מביא את הגוים לעמק יהושפט ושם נשפט עמם) וא"כ-
גם זה הבל- אין לנצחוננו אחיזה, ובזה יתחזק לכך לזכור שה' הוא השלטון. שתהלת הרשע חלפה, והנה שלטון ה'!

יא אשר אין נעשה פתגם [משפט] **מעשה הרעה מהרה** ואיה שלטון ה'?
על כן מלא לב-אשר מלאו ליבו, יש לו אומץ, ולא נכנע לפני דבר מלך שלטון
בני האדם בהם-בתוכם מלאים אומץ
לעשות רע

יב אשר הטא עושה רע מאת-מאה רעות,
ומאריך לו- ה' מאריך אף לרשעים, איזו הנהגה זו? ואיה שלטון ה'?
כי גם יודע אני- גם בספר קהלת לעיתים מתפרש אף על פי, שאעפ"כ יודע אני,
אשר-בשביל

יהיה טוב ליראי האלוקים, אשר יראו מלפניו- כדי לתת אפשרות בחירה, נוהג ה' באריכות אף.
אם לא היתה אריכות אף, לא היתה בחירה כלל, וזוהי סיבת ההנהגה זל ארך אפיים, והיא הנותנת אפשרות
שיהיה טוב ליראי האלוקים, שעל אף הנסיון בחרו ליראה את ה'.

יג וטוב לא יהיה לרשע, ולא יאריך ימים כלל- אריכות ימיו אינה אלא כצל, כמו שדוד מתאר את
ימינו כ"צל עובר", כך קרא שלמה לחיי הרשע שאינם אלא בעוה"ז, כצל.
אשר איננו ירא מלפני האלקים- בגלל שלא בחר נכון.

יד יש הבל- סוגיא שנידון בה עתה, תשובתה אינה דבר המתקיים, והאמת נצחית.
אשר נעשה על הארץ, אשר יש צדיקים אשר מגיע להם כמעשה הרשעים- רע להם.
ויש רשעים שמגיע להם כמעשה הצדיקים- טוב להם
אמר שגם זה הבל.

כאן וגם בבעיה אשר בפסוק ט'-י' לא מפרש את הנהגת ה' הזו, משא"כ בפסוק י"ב, שהרי הנהגת ארך אפיים,
הסברה פשוט, שמוכרחת לצורך ה"בחירה החופשית", אבל מדוע הרשע שולט על הצדיק והנהגת צדיק ורע
לו, גם משה נתקשה בהם ובזה צריך להתחזק רק בדרך ה"הבל", שזהו דבר חולף, ושלטון ה' הוא הנצחי
והאמיתי, אבל בשאלה שה' מאריך אף, אפשר להתחזק גם מבחינת הבנת הנהגת ה', שזהו לצורך הבחירה.

טו ושבתתי אני את השמחה- לעיל פרק ג' פסוק י"ב. המסקנה- "ידעתי... כי אם לשמוח ולעשות טוב",
נאמרת אחרי מה שנאמר בפסוקים י' וי"א, "ראיתי את הענין אשר נתן... לבני האדם לענות בו" "את הכל
עשה יפה בעתו... מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה...". זאת אומרת, אחרי ההבנה שהכל מאת ה', והכל
מסודר על הצד היותר טוב, אז שבח את השמחה.

אשר אין טוב לאדם, כי אם לאכל ולשתות ולשמחה- וכונתו שיקבל את טוב ה' המושפע עליו,
מתוך בטחון שזהו חלקו, יהיה החלק אשר יהיה, בו ישמח, מתוך ידיעתו שתבואר בפסוקים הבאים, שכן
הקדמה היא, שמקדים המסקנה, ואחר כך חוזר לפרש מנין יצאה מסקנתו, וכאשר נבאר הפסוקים הבאים,
נראה שהגיע למסקנה בדומה לצורה של פרק ג' הנ"ל.

והוא ילונו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלקים תחת השמש- הידיעה הזו, השמחה בחלקו,
תהיה לעמל מלוה נאמן בכל לפעילות העמל, ותהיה לו למשיב נפש, ומרגוע, והוא הבטחון בה'.

טז כאשר נתתי את ליבי - מתי "ושבחתני אני את השמחה"? - כאשר נתתי וכו' ומתי נתן לבו לזה? כבר בפרק ג' הנ"ל חקר את החקירה הזו, וכאן הולך ומפרט החקירה, ויש בפירוט תוספות. **לדעת חכמה** - עפ"י החכמה,

ולראות את הענין - את המעשה שבו עמלים כל יושבי הארץ, והוא - **אשר נעשה על הארץ** - שכ"כ עמלים בו וטורחים עד אשר - **כי גם ביום ובלילה, שנה בעיניו איננו רואה** - לכן צריך לחקור מאד, על מה העמל הגדול הלזה.

יז וראיתי את כל מעשה האלוקים - בהבחיני הבחנותיו והשתלשלותיו וכדו'. **כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש** - אי אפשר להבין דרכי ה', והשתדלות לא תעזור בזה, וזהו שאמר **בשל אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא** - ע"י עמל לא יגיע להבנה וכן **וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא** - גם חכמה לא תועיל.

פרק ט'

א כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה - זה זה, כלשון המב"ם במורה פ' ע"א, "זה" מבטא את כל מציאות הנבראים אשר לפנינו, וגם בפירוש הפסוק נאמר, שאז (בפרק ג') והמסקנה - **אשר הצדיקים והחסידים ועבדיהם ביד האלוקים** - כל האנשים השייכים לעושי הטוב, כאילו נתונים כל מעשיהם ביד ה', והוא מוליכם ומכוונם בדרך, הם שייכים לבוראם, הוא דואג להם לטוב להם. **גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם** - אעפ"כ, אין ניכר הדבר שהם שונים במקריהם מכל אשר על פני האדמה, לא ניכר האם הם מאהובי המקום, או אינם כן.

ב הכל כאשר לכל מקרה אחד - מצד המקרים בעולם לא ניכר מי נתון ביד ה', ומי אינו כן. **לצדיק ולרשע** - תיאור המעשים החיצוניים, **לטוב ולטהור ולטמא** - תיאור פנימיות, תיאור הלב. הטהור הוא, או טמא, טוב או טמא, **ולזבח ולאשר איננו זבח** - האם הוא "עובד" ה', **כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא**

ג זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש - מתוך המציאות המתוארת עולה כח הרע, **כי מקרה אחד לכל וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם** - כל זמן חייהם תועים אחר היצר הרע **ואחריו אל המתים** - וזה נורא מאד, שטעותם נמשכת עד שאחריה נשאר רק המות, דהיינו שלא תיקנו עצמם עד סופם.

ד כי מי אשר יחבר אל החיים יש בטחון - מלת בטחון, כמו תקוה, יש עדיין מבטח, על מה לבטוח, לכל מי אשר עדיין מחבר אל החיים. **כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת** - והנמשל, גם אדם שפל, טוב בחייו מן הנכבד המת, וכמו שמפרש והולך,

ה כי החיים יודעים שימותו- ויכלים לתקן עצמם קודם מותם, והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר אפשרות לצבור שכר.
כי נשכח זכרם- עצמותם אבדה.

ו גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם, כבר אבדה- כל הגורמים לאדם לפעול –
וחלק אין להם עוד לעולם, בכל אשר נעשה תחת השמש- חלק הוא דבר קיים שיטול עמו כל אשר ילך.

ז כמו שפתח [פרק ה' פסוק ט"ו] שזו מסקנתו מהחקירה, ואח"כ פירט החקירה ותוצאותיה, ושוב חוזר למסקנה, והיא:

לך אכול בשמחך לחמך ושתה בלב טוב יינך, כי כבר רצה האלוקים את מעשיך- כיון שה' נתן לך, ואתה מן הצדיקים החסידים ועבדיהם, כך היא דרכך לפני ה' ויכל אתה לישב בשלוה ובטחון, ולשמוח בחלקך הטוב בכל ההבחנות.

כיון שביד האלקים אתה, והוא מנהיגך בדרך הזה. והנה חז"ל אמרו "ושבחתני אני את השמחה" - "זו שמחה של מצוה", ונראה, שהנה בזמן שלמה המלך ע"ה, ידוע היה לכל העם שהמה רצויים לפני ה', וכלם ישבו איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו. ואמר שלמה לעם, אם מן הצדיקים וכדו' אתה, החזק בטוב ה' ע"פ מידת הבטחון. שהכל מאת ה', אין לרדוף כדי להשיג יותר, ואין לקמץ מחשש הימים הבאים, אך בזמן שאחרי כן ובימינו אנו, הם אין האדם יודע אם הוא "ביד האלקים", לכן יכול לקיים את הצווי של שלמה המלך "לך אכל במשחה" וכו', בשמחה של מצוה, שאז ודאי הוא מצד הקב"ה.

ח וממשיך לפרט איך יתנהג,

בכל עת יהיו בגדיך לבנים - הבגדים נעימים ונקיים.

ושמן על ראשך אל יחסר- מסמל סיכה, שהיא סמל גם בתחילת קהלת "למשוך ביין את בשרי" להנאה ועדון.

ט ראה חיים עם אשה אשר אהבת- איש ואשה ביחד, הם האפשרות להפוך את החיים בעוה"ז לחיים של נתינה ומידות טובות, ומצד שני הגנה ונעימות, כמו שביאר לעיל פרק ד' פסוקים ט' - י"ב.

כל ימי חיי הבלך אשר נתן לך תחת השמש כל ימי הבלך, כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש- החיים עם אשה הם מסמלים את ה"חלק" - שאפשר לקחת, אחרת אין זה חלק רק הבל, אלא שאפשר לקחת גם לאחר המות, והוא הנתינה וההטבה לאשתך, ובזה אתה מתדמה לבוראך.

י כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה- יחד עם השלוה והנעימות המתוארת בעניני העוה"ז, צריך לעמול גם בתורה ומצוות, בכל הכח שחננך ה'. צריך לחפש עד כמה יכל לעשות ולהתאמץ, וזהו תמצא מלשון חיפוש. וכמאמר המשנה "בעל הבית דוחק" שאין עבודת ה' על מי מנוחות כי אם זהו בהתאמצות יתירה. וזהו ההוראה היחידה בקהלת לצורת עשיה, שאינה המנעות מעבירה, אלא צורת עשות הטוב, ומקבילה לפסוק בפרק ג': "לעשות טוב", ביתר פירוט.

כי אין מעשה- הוא התקדמות במצוות

וחשבון- הוא המנעות מעבירות, חשבון המעשים.

ודעת - הוא הידיעה להתנהג לפי הידיעה הזו שהכל הבל.
וחכמה - היא הידיעה האמיתית שבכל קהלת, והיא שהעולם הבל

בשאל אשר אתה הולך שמה

ומוכח לעיל שעצם הידיעה היא קירבה אל ה', שהרי נאמר כי "החיים יודעים שימותו והמתים אינם יודעים מאומה" ולא כתוב שהמתים לא יכולים לתקן, אלא אין להם את מעלת הידיעה, שאם יודע דרכי ה' - יותר מקורב אליו. וכן בפסוק שלנו, הקדים "מעשה וחשבון" ל"חכמה ודעת" ומוכח, שהחכמה ודעת האלה הם מעלה בפני עצמם, שאם רק היו מביאות למעשים טובים, היה צריך להקדים "חכמה ודעת" ל"מעשה וחשבון".

יא שבת וראה - עוד התבונן שלמה המע"ה בהנהגה הקיימת כאן בעוה"ז -

תחת השמש - אחרי שכבר האיר תוצאות החקירה הקודמת, אשר יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו וכו', שאין ההנהגה קגלה מיהו הנרצה לפני ה', עוד ראה, שגם סדרי העולם מצד עצמו אין להם פשר, ומפרט:

כי לא לקלים המרוץ - אף שהיה ראוי להם, לא תמיד זוכים בו, מעלת המרוץ היא שיכל לברוח בעת צרה, או להגיע אל מקום בו יזכה בטוב מי שיגיע ראשון.

ולא לגבורים המלחמה - פשוט.

וגם לא לחכמים לחם - החכמה היא הידיעה הבסיסית, שבד"כ היודע אותה בקלות ישיג לחמו.

וגם לא לנבונים עשר - הנבון יכל לנצל ידיעותיו ולהתנהג בתחכום עדי השיגו עשר.

וגם לא ליודעים חן - דעת הוא מושלם מחכמה ותבונה מעשית ושימושית ובזה, בד"כ ימצא חן בעיני כל ומדוע אין להנ"ל הישגים -

כי עת ופגע יקרה את כלם - כמו העיתים הרעים המוזכרים בשירת העיתים בפרק ג', ואין אלו בשליטת מישהו. לכן אין לתת ביטחון למידותיו אלו שיצליחו לו בעולם.

יב כי גם לא יידע האדם את עתו - ומפרש עד כמה אינו יודע -

כדגים שנאחזים במצודה רעה - המצודה באה לדגים בעת שיוטם בשלוה במי הים. ובטוחים הם אולם, ולפתע עולה המצודה, וכן יש והאדם הולך לתומו, בלי עסק מיוחד, ולפתע ימעד, ויקרה אותו עת פגע.

וכצפרים האחזות בפח - הציפור רעבה, ומחפשת טרף, והנה צועדת אל מטרתה, וכבר משיגה היא מזונה, ולא תדע שאשר חשבה לטוב רב, הוא אסונה, ובו תלכד, וכן ישנם השואפים לעושר או משרה רמה ודווקא הם יהיו בעוכריהם. וזהו:

כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאום.

יג ראה קהלת, איך העשר והלחם, המירוץ והמלחמה, וגם החן, אינם מושגים לפי ההסתברות. וכאן מצא את החכמה, שהיא עיקרית ומוצלחת, והולך ומשבחה. מכאן עד פרק י' פסוק ב'.

גם זה ראיתי חכמה תחת השמש - מצאתי את החכמה, וראיתי בהנתיח בדוק היטב.

וגדולה היא אלי - כאן התפעלתי, מצאתי דבר גדול באמת.

יד עיר קטנה - אין קושי לסובב עליה דייק ומצור, ואין בתחומה אפשרויות רבות.

ואנשים בה מעט - גם מספר לוחמיה קטן.

ובא אליה מלך גדול - גדול האויב באפשרויות, שהרי גדולת מלך ברוב צבאו וכוחו.

וסבב אותה - סבבה סביב, אין אפשרות להמלט.

ובנה עליה מצודים גדולים - אז הכין מלחמה כבידה, מה אפסו סיכוייה לשרוד.

טו ומצא בה - או שנמצא בה, או שהמלך הגדול מצא בה.

איש מסכן - היה מסכן מבחינה חברתית

וחכם, פעמים החכם מבוזה, שאנשי העולם רודפי יופי וגבורה, והחכמה אינם מעריכים.

ומלט הוא את העיר בחכמתו - לא בחיל ובכח רק בחכמה.

כאשה שפייסה את יואב ע"י ראשו המושלך של שבע בן בכרי וכאלכסנדרוס בשעתו, אשר בכחו הלך אל מדינה של נשים לכובשה, ויוציאו לו לחם זהב, ויאמרו לו, וכי לאכל באת עד הנה, רק לזהב באת, והנה מבקש אתה לחם בזה הכיר המלך, שאין ערך אמיתי לכיבוש ואוצרות, גם אמרו לו על זה דרך כיבוש הנשים לא תהיה תפארתך, ובזה סר רצונו לכבוש עוד. וכפסוק "חמת מלך מלאכי מות, ואיש חכם יכפרנה" (משלי ט"ז י"ד) לא מנצח את המלך, רק משקיט זעמו בחכמתו.

זו החכמה המשובחת בכל ספר קהלת, שהחכם הכונה שיודע את הערך של המעשים תחת השמש, וכשבא אל המלך שרוצה כל טוב העולם, ומבאר לו במשל, כמה נבזה וחולף הוא העולם, ואפילו מלך צריך לחם פשוט, יוצאת רוחו הגבוהה, וחדל ממלחמתו.

ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא - לא חשבו אותו קודם לכן, לא ביקשו עזרתו, ולא האמינו בה, שהחכם פעמים אין כלפיו הערכה.

טז ואמרתי אני, טובה חכמה מגבורה - הנה החכם כחו גדול מן הגיבור, וטוב הוא ממנו.

וחכמת המסכן בזויה - אבל השולטים בכח הזרוע, דוחקים את החכם ונחשב מסכן, ונמצאת חכמתו בזויה, **ודבריו אינם נשמעים**.

מפסוק זה וכן מהפסוק "טובה... מכלי קרב" נשמע שאין החכם בעיר הקטנה מנצח בזכות תכסיסי קרב חכמים, אלא בחכמה לבד, כמו שבארנו.

יז דברי חכמים בנחת נשמעים - אף שמדבר החכם בנחת, נשמעים דבריו, כשבא החכם לכפר כעס המלך ותאותו, כחו בנחת ובנעימות.

מזעקת מושל בכסילים - מושל מכת הכסילים אף כי יזעק ישמעו דבריו פחות.

יח טובה חכמה מכלי קרב - שהרי מחוסרים הם כח פעולה לאור דברי החכם. כמו שפיס החכם למלך הגדול, שבנה מצודים הרבה - או שלפעמים בתחבולה מנצח כלי קרב.

וחוטא אחד - חיסרון אחד, והכונה לחסר דעה,

יאבד טובה הרבה - מזיק מאד לחכמה ויאבד טובה ההרבה לרבים או לכל הקהל. אם אין החכם שלם בדעתו, אלא חסרון אחד יש לו, בענין אחד כן מעריך את המעשים אשר תחת השמש, מועד לכשלון, נסיונו לפייס המלך, כיון שאינו שלם עם עצמו.

פרק י'

א זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח - שמן הטוב, ע"י זבוב מות, שהוא קטן ומאוס, יבאיש ויעלה רקבון.

זבוב זעיר שבבריות, אבל כאשר נפגש בשמן רוקח, משמע שמן מיוחד הוא, בעל איכות וריח ערב, מבאיש השמן היקר, ומחמיץ וכדרך המחמיצים מבעבע. זהו משל לחטא אחד שיכול לאבד חכמה הרבה.

יקר- לשון כובד.

מחכמה מכבוד סכלות מעט - סכלות מעטה כבידה ומקלקלת חכמה וכבוד. זוהי האזהרה לחכם, שצריך להיות הוא נקי, כדי להשיג מעלת השלמות.

ב לב חכם לימינו - מי סומך לחכם ועוזרהו, ליבו! מכון אורחותיו בדרך ישרה, עומד לימינו דרך נכונה וטובה.

ולב כסיל לשמאלו - מי עומד בדרכו של כסיל? להפך אורחותיו ולקלקלן? לבו! המטהו בדרכים עקלקלות..

ג וגם בדרך כשהסכל הולך - הנה קרה והסכל הצליח, ועולה בדרך הצלחה. גם אז: **לבו חסר** - אין דעתו שלימה.

ואמר לכל סכל הוא - התנהלותו המגוחכת מלמדת על בעליה.

ד אם רוח המושל תעלה עליך - הרי החכם הוא המסכן דלעיל. והמלך שסבב העיר אינו חכם. ושנים רבות ישב החכם ואדם לא זכר אותו, וחכמתו בזויה היתה. במצב הזה קרוב שהמחזיק בחכמה יתיאש, כיון שאינו רואה חכמתו מועילה, וההצלחה בידי האינם חכמים, זהו התיאור ל"רוח המושל" - התרבות שמשדר לעם, עולה ומציפה ומשכנעת, אז יסתכן החכם בעזיבת דרכי החכמה לטובת הצלחתו העכשווית. **מקומך אל תנח** - אל תעזוב חכמתך שהיא הצודקת, ואם תבוא (שלפעמים לא תבוא) שעת מבחן, היא תציל את כל העיר.

כי מרפא יניח חטאים גדולים - רפיון מן החכמה הוא מוקש לעניינים רבים, שאם תבוא להם שעת מבחן, לולא החכמה יהפכו לכשלונות כלליים. ולעיתים כל העם יפסיד, כאותה עיר שעמד עליה מלך זקן וכסיל, וללא החכם היתה העיר אובדת.

ה הולך ומתאר שלטון הכסיל, והמשל כבנין בית ואחזקת בית, יש ובונה ממלכתו, ויש שקבלה מוכנה וצריך להחזיקה. ואומר:

יש רעה ראיתי תחת השמש - וכבר הזכיר לעיל שראה רעות, פרק ט' פסוק ג' ועוד. אבל כאן היא **כשגגה שיצא מלפני השליט** - כ"כ רעה היא, ולא מובנת, עד שנראה שיצאה ח"ו בטעות מלפני השליט בעולמו.

והענין שעד עתה לא היתה נתונה ההנאה מהעולם לפי הסדר הפשוט, היה צדיק ורע לו רשע וטוב לו, היה גם להיפך, לא רואים כיצד ההשגים בעולם מתחלקים לפי הכישרונות, אך לפנינו כאילו הדרכה המכוונת לבחור ברע, שהנהגת העולם מחנכת שכדאי להיות רעים.

ו נתן הסכל במרומים רבים - הסכל, שמקומו בתחתית הבריות, יושב בארמון מלוכה רם ונישא על גבי מרומי קרת.

ועשירים בשפל ישבו - אלו הראויים בשפל הם. -

כאן נעמד הפך הסכל - עשיר. וצריך עיון הלא היפך הסכל הוא החכם? אלא השילטון ניכר בשני מרכזים: א. בארמון המלוכה. "והמלך יושב בביתו" ששם הוא מושב המלוכה. ב. סוס אשר רוכב עליו המלך, אז תחזינו עיני העם כבוד מלכו. וכאן מתאר ש"הסכל נותן", היינו מקום מושבו "במרומים רבים", כאין תיאור ארמון המלוכה, וזה תלוי בעושר המלך, לכן אמר כנגדו, "ועשירים בשפל ישבו".

ז ראיתי עבדים על סוסים - מתאר את "סוס אשר רכב עליו המלך" או מרכבת המלך, והנה רוכב עליו העבד, שהוא הפך השר בענין הזה, כיון שהכונה פה, אל העבדים אשר רצים לפני מרכבת אדונם לכבודו, כשם שעשה לו אדוניהו, ומושל בזה על הגלות, שישראל יושבים בשפל והגויים אשר צריכים להשתעבד תחתם, מושלים עליהם.

ושרים הולכים כעבדים על הארץ - לא בלבד שאינם על סוס, אלא כעבדים. ונראה כאדוניהו בן חגית אשר עשה לו 50 עבדים חקוקי כפות רגלים לרוץ לפניו. כך שרים אלו, הלכו לפני סוס של הראוי להיות עבד, ומכריזים לפניו, אבסורד. ובענין הסוס מפורש באיכה "היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רודף" ולא נאמר מפני רודף, אלא לפני, משמע שהלכו לפניו והוא מתכבד בזה, וכידוע שהיה כך בתהלוכות הניצחון.

ח מכאן מתאר והולך איך בונה הסכל את מלכותו וכולל ג' ענינים, האחד איך נראה בנינו, השני צורת התהגותו, והשלישי עצלותו. כעת יתאר איך נראית בנין ממלכתו, ובמשל בנין בית, כנ"ל:
חופר גומץ - אין זו גומא רגילה. וכמו שמורה ה"צדי" שבסופה גומה של עץ נוטריקון גומץ, שבו יוצב עץ היסוד. אלא זו חפירה המהוה שלב ראשון בבנין, להנחת יסודות וכדומה.
בו יפול - כיצד נפל בבור שכרה? ודאי חסר זהירות הוא, ולא ראה כיצד לקדם הרעה שתבוא לאחר החפירה. שהסכל תכונה עקרית בו שאינו צופה הסכנה, ואינו נזהר ממנה, לכן נופל לתוך הגומה.
ופרץ גדר - להרחיב השטח על מנת לבנות ולהרחיב הבית.
ישכנו נחש - כי מי בין הגדרות, הלא הנחש. אך הסכל אינו נזהר מהסכנות, ולא רואה שיש לקדם רפואה למכה.

ט מסייע אבנים - מוליך אבנים לבנין, מחוסר זהירות -
יעצב בהם - גורמות לו עצב, כגון פצעים ע"י נפילת אבן וכדו'.

בוקע עצים - כורת עץ לצורך הבנין
יסכן במ - יסתכן. או יאמר יתחמם, לשון "סוכנת" והיינו חימום רע עד שריפת גופו וכדו'.

י מתיחס לדוגמא לעיל, להבוקע עצים, או למסייע אבנים. שסכל זה הגיע למקום עבודתו, עם כלי עבודה מקולקלים.

אם קהה הברזל - אינו חד.

והוא לא פנים קלקל - כמו "קלל" שהוא ממורט. תקלה זו, מחמת שלא השחזו הסכין קודם, שוב רואים שהסכל אינו מתכוון למלאכתו מראש.

וחיילים יגבר - אין לו עיצה אלא להתאמץ ככל כפלים, שגרזינו אינו מחודד, ואולי זהו הפירוש בפסוק לעיל "יסכן במ" שיתחמם מרוב מלאכתו הקשה.

ויתרון הכשיר חכמה - אין ערך ליתרון החכם שמכשיר פליו מראש. שיתרון עצום למכשיר מראש, שמעשהו בחכמה.

וחז"ל דרשוהו על התלמיד, שאם לימודו קשה עליו כברזל הוא משום שאין משנתו סדורה לו. והעצה לו שחילים יגבר. אבל יתרון היה אילו הכשיר חכמתו מראש, והוא ממש כאשר פירשנוהו.

יא אם ישך הנחש - נשיכת הנחש נראית התקלה הגדולה ביותר מהתקלות האמורות לעיל.
בלא לחש - ולכן מבאר סיבת הכשלון בזה. והוא, שהנשיכה מזיקה בגלל שאין "לוחש נחשים" - חבר, שכל חכם לפני שפורץ גדר יזמן מומחה לנחשים - אך הסכל אינו נזהר. וכן פירש"י.
ועוד אפשר לפרש, שסיבת הנשיכה, משום שהסכל אינו חכם, והחכם נקרא "לוחש" משום שהחכם מחריש.
ואין יתרון לבעל הלשון - זו פתיחה חדשה שמבארת ענין הכסיל, והסיבה לחוסר זהירותו איך שהוא מתנהג. וזהו שאמר אין יתרון - אין תועלת מיוחדת, לכסיל שמכונה כאן בעל הלשון.
וכך מצאנו במקומות רבים, שהחכם מחריש והאויל מדבר הרבה. וזהו שהחכם חושש שמא יצא מכשול או שאינו בקיא בענין, לכן מחריש. ואילו הסכל בוטח בעצמו ומבטיח, ואומר הרבה. ומחמת שבוטח בעצמו אינו שומע אל עצת אחר שמזהירו, ואינו נעצר לחשוש, לכן נכשל וניזוק הרבה. וזה שפתח אם ישוך הנחש בלא לחש, שרומז כבר כאן שהלחש הוא החכמה המציל מן הפוגעים.

יב דברי פי חכם חן - נותנים לו חן בעיני שומעיו. שכל דבריו בטעם. ויש לסמוך עליהם. שאינו אומר שקר, או מבטיח מה שאין בו. וממילא השומע מסייע לחכם. ולעומתו,
ושפתות כסיל תבלענו - דבריו גורמים לו אבדות. מחמת שמכריז, ואין בו אָמון. ויש כאן מליצה, כאילו בולע עצמו בשפתותיו.
ופה יש לדייק. לגבי חכם אמר "פה" ולגבי כסיל "שפתיים", מחמת שדיבור החכם הוא עמוק ופנימי ואילו דיבור הכסיל חיצוני.

יג תחלת דברי פיהו סכלות - אינו מדבר בטעם ולפי היכולות שלו. וכאן מדובר המלך שהוא כסיל, והבטחותיו ודבריו מחייבים יותר.
ואחרית פיהו הולות רעה - סוף הדבר, שמנסה להתחמק מדבריו הראשונים. ואז נשמע בלבול ושקר מתועב, ומסתבך בתוך עצמו. וכזו הנהגה הורסת הממלכה שלו.

יד והסכל ירבה דברים - כמבואר לעיל. מדבר מהרהורי לבו כאילו יכול להבטיח שכך יתנהלו הענינים. חוזר שוב על דיבורו, שאומר כל הזמן לפי הבנתו, ומרבה בזה.
לא ידע האדם מה שיהיה - האמת שאין אדם שיכל לדעת מראש מה יהיה, לכן החכם לא מתחכם בזה, ושותק, או בוחן כמה אפשרויות יש לעתיד לקרות, ופועל לפי כולן.
ואשר יהיה מאחריו, מי יגיד לו - אפילו מה עומד מאחורי האדם ממש, הנה ממשמש ובא, א"א לדעת. והנמשל, שאין ידיעה גם בעתיד הקרוב מאד.

טו עמל הכסילים תיגענו - ביטוי כזה מורה, שלעמלו אין פרי. ולכן מיגע יותר. או שעמלו כפול מחמת חוסר ההכנה וההבנה.
אשר לא ידע ללכת אל עיר - לעיל בפסוקים ו' - ז' תוארה ממשלת הכסיל בבית ובסוס, וכאן מתיחס לחלק ההליכה שלו, שנוהג בלי טעם, שלא מוצא את דרכו.

טז אי לך ארץ שמלכך נער - וכנגדו בפסוק י"ז אמר "אשריך ארץ שמלכך בן חורים". ונאמר בזה שתי דרכים.

א. נער הוא עבד, כמו יהושע בן נון נער. וכנגדו בן - חורים הוא גדל בין המלכים כמו "חורי יהודה".
ב. נער הוא משועבד כמו "אולת קשורה בלב נער". ובן - חורים הוא חופשי כמו "לחרות עולם".
ובשניהם חסרון הנער, שאין לו את הכוחות להביא לפריחה וצמיחה למדינתו כיון שבמהותו הוא כבול ולא יכול להנהיג רק להיות מונהג. ומלך צריך להיות בעל מחשבה רחבה, ואומץ לב להוביל מהלכים מהפכניים.
ג. נער הוא המשרת, ותכונתו שאינו מחליט בעצמו, אלא נסמך על אדונו, ונהפך לו כתכונה בטבע שאין לו את היכולת לקחת אחריות, ולתכנן בעצמו הנהגה. והנה כאן ישנה ירידה נוספת מהלעיל. שלעיל כסיל החליף את המלך. ועבד את השר. וכאן העבד החליף את המלך.

ושריך בבקר יאכלו - כיון שאין המלך יציב, גם שריו אינם חפצים טובתו ומתרשלים במלאכתם. ותיאור אכילתם בבקר הוא עיקרי, שקמים למאכלם, והשעות הטובות והחזקות מבזבזים להנאותיהם.

יז אשריך ארץ שמלכך בן חורים - מנהיג טוב, ויודע תכסיסי הנהלת מדינתו לטובתם. מהפסוק "חורי יהודה" למדנו שהם השרים. וכן מלך שגדל בין השרים, מחונן לקבל החלטות ולהנהיג.
ושריך בעת יאכלו - שהיא חצות היום. כדי שהשעות הראשונות ביום שהם הפוריות ביותר יהיו מנוצלות.
בגבורה ולא בשתי - אכילתם בזמן שנמצרך לאוכל. בגבורה אחרי שעבדו בגבורה ונחלשו, לזה גם אוכלים. ואין להם תכלית באכילתם, רק בגבורה, ליתן להם כח לשפוט העם. ולא בשתי לא להרבות הנאה המבוטת בשתיה כדת.

יח בעצלתים - מתאר את מלכות הכסיל שקיבל ממלכה, המשולה בפרשתנו לבית, אבל כסיל זה אינו פועל להפריח הלאה ולהתחזק היטב, וביחס לממלכה נחשב לעצלות, ואז -
ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית - המדינה מתבקעת ונחשלת.

יט לשחוק עושים לחם - רצה לומר, לחם חקם הקבוע, שאותו דורשים יום יום, הוא השחוק.
ויין ישמח חיים - שמחת החיים הוא כיון. או זו הנהגתם במשתאות תמיד, לתכלית זו שאיפתם, שיהיה להם שחוק ויין הרבה.
והכסף יענה את הכל - אז נצרך כסף רב לממן כל משתאותיהם, וכיון שהמשתאות הן התכלית, הכסף כשר בכל דרך ובעבורו יעוותו את הדין, ישפטו בשוחד, וינהגו במדת איפה ואיפה בכל עניניהם.

כ גם במדעך מלך אל תקלל - מודע הוא חבר, כמו "ולנעמי מודע לאישה". גם שרק חברך הטוב נמצא לידך, אל תקלל את המלך.
ולמה יקלל המלך? אלא מדובר כאן על המלך כסיל הנ"ל, שיש חפץ לחכם לקללו, בכל זאת לא טוב לקללו. ועו"ל "מדעך" - בדעתך, במחשבה בלבד, הכמוסה עמך.
ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר - לעיל בפסוק ו' נתנו למלך הכסיל את הכינוי "עשיר" ואפילו בסתר

ממש לא תקללהו.

כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגד דבר - כמו עוף שמגיע לכל מקום. ומוליך במהרה, מה שרוצה להוליך, כך יתכן ששומעים את קללתך, ומוליכים אותה לפרסום. וגם אם במחשבתך חשבת רע, יתכן שניכר הדבר ברמיזותיך. ויוליכו אותו אל המושל. לא ברור מי יפרסם אבל משמע שבדרך נעלמת יפורסם, ויזיק מאד, לכן לא לעשות כן.

פרק יא'

הקדמה: מפסוק א' עד פסוק ז', הדברים קשורים ואחוזים זה בזה, כללם של דברים, מחמת שאינך יודע מה יהיה העתיד, והמילים "אינך יודע" מופיעות ארבע פעמים בפסוקים אלו! צריך להשקיע כמה מיני השקעות כמו שמפרט והולך.

וקשה, האין זו סתירה למדת הבטחון? וכאן נתחדש יסוד, ושים לבך אליו, אם אדם דואג מחמת העתיד, זהו חסרון בבטחון, אבל מי שיודע גזירת ה' "בזעת אפיך תאכל לחם", ויודע שהעתיד צופן בתוכו כל מיני מקרים לא צפויים, ולכן חלק מתפקידו הוא להתכונן לעתיד, אין בזה חסרון בבטחון בה'. ואם אדם לומד תורה ומבטל ממנה כדי להתכונן לעתיד, זה מורה על חוסר ביטחון, שהרי תפקידו ללמוד, ועוזב תפקידו, סימן שאותו אדם חושש, אבל צורת הפרנסה שמבטח בעצמו לעתיד, אינה חוסר בטחון.

א שלח לחמך על פני המים, כי ברב הימים תמצאנו-

קשה להבין, מהו המשל ליתן לחם במים, ומה תועלת בדבר. וכיצד זה יצמאנו? ואולי הכונה, שישלח חלק מלחמו, דהיינו כסף שבידו, למדינה רחוקה, שצריך לעבור אליה במים. אף שאינו מכיר אותה מדינה. לא יתיאש, אלא יתפוס אף השקפה כזו, וברב הימים יביא פירות. ובדרך אחרת, שישקיע לפרנסתו בעסק העולם, ויתן להם להתנהל כדרכם, שדומים לגלי המים העולים ויורדים, ולבסוף ימצא רווח.

דרך אחרת:

המשל בזה קשה, שמים משחיתים הלחם?

אבל פרשה זו מדברת על המעלה ומפליג בשבחה אשר טוב לאדם להוסיף אוהבים, או אפשרויות הצלה, ככל המזדמן לו בחייו. ואין כאן חסרון בטחון בה'. אלא כאשר מתה אשתו רח"ל, ישא אשה בת בנים. כאשר פוגש חבר יקשרהו בעבותות אהבה. ומתחיל "שלח לחמך על פני המים" ר"ל שנתן מלחמתו וכאילו שולחו שישוב אליו בעת המזדמן. ונמשל במים ההולכים רחוק וכדו'. ואמר "כי ברב הימים תמצאנו".

ב תן חלק לשבעה וגם לשמונה - שבע מצאנו כמספר של ריבוי גדול, כמו "מזוקק שבעתים" ועוד. ולפ"ז

ההוראה להשקיע בהרבה אפשרויות. וכמאמר חז"ל "שליש בקרקע שלישי במעות שלישי בכרם" עוד מצאנו ששבע הם ימי הכנה והשמיני השלמה, כ"שבעת ימים יהיה תחת אמו וביום השמיני ירצה", וכן "ויהי ביום השמיני" שאחרי שבעת ימי המילואים, ולפ"ז יורה להשקיע בכמה אופנים עד להשלמה דהיינו שמושקע בכל אופני המצבים.

כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ - לכן צריך להתכונן בכמה מיני אפשרויות.

ג פסוק זה הוא מעין הקדמה לפסוק הבא.

אם ימלאו העבים גשם - ואתה תראה בעיניך את ענן הגשם המלא, אז תדע כי:

על הארץ יריקו - בידיעה ברורה.

ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא - נפילה לשון נטיעה - כמו שאמרו "חטיטה ושעורה וחרצן במפולת יד" - ואם ראית העץ ניטע במקום פלוני אז תדע ששם יהיה העץ, ומשמע שהרוח נוטעתו שם, שנוטלתו לדרום או לצפון. - זאת אומרת אחרי שנפל העץ, אז נדע את נפילתו ומקומו, וכל זה הקדמה להמשך.

ד שמר רוח לא יזרע - אדם שמחכה לרוח שתעזרהו בזריעת הזרע, או מחכה ליום שאין בו רוח, שהרוח מזיקה למעשהו - סופו שלא יזרע. כיון שאין אדם יודע התחזית מה תהיה, רק לאחר שיהיה נדע שכך הוא, כמוסבר לעיל שרק אחרי שהעץ ניטע ע"י הרוח, ידע פעולת הרוח, אבל המצפה לה אינה צפיה טובה, ויתכן שלא תבוא עד תום עת זרע, לכן תצא מכאן ההוראה לחקלאי, ובדומה לו, לכל העוסקים הארציים, לא להמתין, רק להשקיע, ויעמול, וכך יצליח, וכן המחכה לענן, לא ידע עד שימלאו העבים גשם. ויתכן שיפסיד העת עד שהוא ממתין, לכן ישקיע. והמצפה הרבה - מפסיד.

וראה בעבים לא יקצור - צופה מתי יהיו עננים. ואיזו שנה, הברוכה אם לא, סופו שלא יהיה לו יבול. או שמצפה ליום נעים בקציר לא יקצור.

ה מרחיב חוסר ידיעת האדם, ומבאר בנוסף שאכן:

כאשר אינך יודע מה דרך הרוח - כעת מתרקמת הנהגה בעולם, אבל אל לו למנחש מהי, שאין ידיעה בזה, כשם -

כעצמים בבטן המלאה - בטן מלאה מדבר בהריון האשה, ועצמים הם הגוף אשר מתפתח בה. ואין אפשרות לדעת איך ומה, וכהפסוק בתהילים קל"ט: "לא נכחד עצמי ממך, אשר עשיתי בסתר, רקמתי בתחתיות ארץ" שמתרקם ברחם האשה עצמות ושאר איברים, ואין אדם יודע דרך התפתחות זו, שהיא נעלמת, וכן כיצד יראה הולד, ומאיזה מין הוא, אף שיודע שמתרקם.

ככה לא תדע את מעשה האלוקים אשר יעשה את הכל - וכאן מורה לאדם מכה חוסר ידיעתו, להכין הרבה הכנות להצלחתו.

ו בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך - זרע (בהכיר?) תשרי זרע (באפיל?) חשון - כסלו, אם לא זרעת עד עתה, או נשארה לך חלקה.

כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה - שלפעמים תבוא התשועה מהכנתך הראשונה, עתים תבוא מן האחרת.

ואם שניהם כאחד טובים - זה טוב יותר שכל ההכנות הובילו להצלחה, או להצלחה גדולה יותר. אל יבוא רוגע לעמל, כשרואה צבור בידו הון ושאר קנינים, אלא ימשיך ויעמול, שסיבוב העולם אינו משאיר ודאות באשר לבטחון נכסים, שיתכנו תהפוכות שישאירוהו ריקם. גם יתכן שיצטרך גם לזה וגם לנוסף.

נמצאו ההוראות: א. תן גם השקעות רחוקות גיאוגרפיות, או שרווחיהן יבואו רק בעתיד.

ב. תן אפשרויות רבות עד מיצוי.

ג. אל תמתין לעת המזל, רק השקע במה שלפניך.

ד. לא לסמוך על אשר בידך רק המשך וצבור.

וכלם לא יצאו מגדר הבטחון, שלא יעשה מעשיו מדאגה, רק בתור התפקיד שנתן ה' לאנשי הלב לענות בו, שנראה מן העולם שזו צורת ה"זיעת אפך".

והנמשל בזה אל המצות: א. שלח ידך גם בתחומי מצוות שנראים לך רחוקים ממך ולא קשורים אליך.
ב. אל תיחד עצמך במצוה אחת, רק תלמד כל חלקי התורה, ותשקיע בכל האופנים, וגם בפרטי מצוות, חטוף וחטוף.
ג. אל תאמר לכשאפנה אשנה, וכדומה לזה שהם טענות העצל.
ד. לעולם אין די במה שצבור לך וכל תוספת היא ברכה.

פרק יב'

ח הבל הבלים אמר הקהלת הכל הבל - הדעת נוטה לומר בבאור פסוקים אלו, שזוהי חתימת כותבי הספר, ואינה משלמה עצמו, וכעין אישור שדבריו קדושים וראויים ליקרא כתבי הקדש. ועיין בזה במפרשים.

ט ויתר שהיה קהלת חכם - מילת "שהיה" חסרה אות "מם" וכאילו אמר, מעלתו הגדולה, יותר מבענין שהיה חכם, ולפי חכמתו העלה רעיונות עמוקים בדרכי החכמה, שלפיהם צריך להתנהג בעולה הזה.
עוד לימד דעת את העם - הוסיף מעלה שהצליח ללמד החכמה העמוקה, ולישבה לפי דעת האדם. שהדעת ענינה ההשבה אל הלב, יהיו הדברים מיושרים נכון במוחות האדם, בבהירות הגורמת שיוכל לנהל מעשיו ע"פ רעיונות החכמה.

ואזן - לשון מאזניים, גם רעיונות נכונים, כשמגיעים אל עולם המעשה, צריך לאזנם על פי המציאות, והפועל בקיצוניות לפי הראיון, פעמים יחריב, שכאשר לא יעמוד עד תכלית המעשה, ישברו כלי המעשה לו, או יראה ברעתו שלא יוכל לעמוד במעשים כה גדולים. ויתיאש אף להתחיל, אלא צריך לאזן הרעיונות על פי המציאות. וזהו "ההשכל" דעת המתפשט.

וחקר - החקירה מורה על עומק העיון. ולענין שאנו עוסקים, ירד בחכמתו לפרטים שיכולים להתעורר אצל כל יחיד לפי ענינו לחקור אחריהם. שלא יפריעו מעשה עבודתו.

תקן משלים הרבה - ההבדל בין משל ומליצה. אשר מליצה היא, קירוב דבר עמוק לדעת האדם. ע"י שמביאים לפנינו ענין אחר דומה לענין העמוק. והוא דבר קל להבנה "אבל המשל אינו ענין אחר, רק ביטוי אותו חכמה עמוקה בדוגמא מציאותית אשר בה חלה בפועל אותה חכמה. וע"י שרואה דוגמא המציאותית שאותה מכיר, יורד לעומק הבנת חכמה. וזה עשה קהלת וכך לימד את העם חכמת אמת.

י בקש קהלת למצא דברי חפץ - למצוא את אשר חפצה / חשקה חכמתו הגדולה, והענין מובן שהחפץ להוסיף ענין חדש אשר יתקן בו באמת יותר. (וחז"ל דרשו שחפץ לדון על פי רוח הקדש, כיון שידע שזו האמת, ולא על פי עדים.)

וכתוב ישר דברי אמת - כאומר ולבסוף כתוב רק ישר, על פי התורה, שהיא דבר אמת יחיד מוחלט, עליו אין להוסיף!
(וכמו שדרשו חז"ל, שלא ניתנה רשות לשלמה לדון ע"פ רוח קדשו, רק ע"פ עדים ככתוב בתורה.)

יא דברי חכמים כדרבנות - כל דברי חכמים אינם הוספות, רק "כדרבן המכון את הפרה לתלמיה" מזרז ומדריך.

וכמשרמרות נוטעים בעל אספות - נוטעים - מחזקים את דברי התורה, שהם אסופים ומסודרים אצלם, ועי"ז נשארים שמורים.

נתנו מרועה אחד - אבל הכל מיוסד על דברי התורה ממש שנתנו מפ"ה ע"י משה.

יב ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ- להוסיף ספרים על התורה, זה אסור. ולהג הרבה יגיעת בשר- דבור מיותר מחליא האדם.

יג סוף דבר הכל נשמע-המסקנה היוצאת מהספר. את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם- אין להוסיף על דבר ה', אבל עצם שמירת צו ה' היא כל האדם, בזה פועל פעולות משמעותיות ונצחיות, ובא על ספוקן.

יד כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט, על כל נעלם, אם טוב ואם רע- את הטוב יביא לתכלית טובה, ואת הרע צריך לשבר ולמגר ולהכניע